

הגיוס

הגיוס עצמו היה מהיר כנדרש למילוי כמה טפסים. זכור לי שהיססתי מעט כאשר ציינתי את "קול העם" כמקום עבודתי האחרון. לאחר מכן הופניתי לאחראי להצבת המתגייסים לתפקידים שונים. להפתעתי האיש היה אחד ממכרי, בזמנו, עיתונאי ידוע למדי. האיש הפנה אותי לפסיכולוג לבדיקת התאמה לקורס קצינים. אחר המתנה קצרה קיבלתי מספר דפים עם כתמי דיו (רושארד) ונתבקשתי לציין את אשר אני רואה. בסופה של הבחינה נאמר לי שאיני מתאים להיות מפקד. הרגשתי מאוכזב אפילו מרומה: האם הדימויים העולים אצלי מאותם כתמים יכולים לתת מושג כלשהו על יכולתי לפקד על יחידה צבאית? כאשר חזרתי לאותו עיתונאי, האחראי לשיבוץ, הלה שלח אותי מיד לבדיקה נוספת – הפעם על פי כתב היד, שבסופה נקבע ההיפך הגמור, כלומר שאני כן מתאים לפיקוד. לעניין זה עלי להוסיף שעד היום איני מבין כיצד הגיעו לאותן מסקנות הפוכות – שתייהן מבחינתי בלתי אמינות. מעין ניסיון לשוות גוון מדעי לשיבוץ או אולי למצוא תעסוקה לאנשי המכונים הפסיכוכיניים שגויסו לצבא.

במבט לאחור ממרחק של שנים עולה תמונה שונה במקצת בהקשר של אותם המבחנים. רוב המתגייסים, שהגיעו בשלב זה למחנה בקריה, היו אנשי האצ"ל לשעבר: חלקם ערקו, כשלושה שבועות לפני כן, בעת המאבק על אניית הנשק "אלטלנה", חלקם עדיין לא התגייסו מסיבה זו או אחרת. על כך נודע לי עוד בערב הראשון מבחור שהשתייך לאותה קבוצה על אף שאיני יודע אם היה בין העריקים או המתגייסים החדשים. לעניין זה רק אוסיף שההיכרות בינינו נמשכה עוד עשרות שנים אולי בגלל הנטייה הסמויה שהייתה לו לאמנות בעיקר לספרות – נטייה שדחפה אותו בסופו של דבר לכתיבת רומן שזכה להצלחה לא קטנה. אם נחזור לעניינינו, נראה לי שהבחינה הראשונה נועדה למנוע שיבוץ מהמגויסים לתפקידים מסוימים, כולל קורס קצינים, למועמדים שנאמנותם לצה"ל עדיין בספק. לעומת זאת הבחינה השנייה איפשרה שיקול דעת נוסף כגון היכרות אישית כמו במקרה שלי, כולל האמונה שאין לפסול אותי, גם אם עבדתי ב"קול העם", לאור עזרתה של בריה"מ באספקת נשק ומטוסי קרב בנוסף לאלפים שהגיעו ממזרח אירופה. לצערי אותה טכניקת מיון יושמה כלפי עוד מספר פעמים כפי שיתברר בהמשך.

בתום הליכי ההרשמה והבדיקה מצאתי מיטה כאחד האוהלים על מנת להמתין עד שיקראו לי. ככל הזכור לי לא הבאתי אתי דבר. ככל הזכור לי נשארתי באותם בגדי חאקי שאתם באתי ורק בהדרגה קבלתי מדים שלא היו שונים בהרבה מאלה שהיו לי. אפילו כלי רחצה וגילוח לא הבאתי: סבון היה בצריף המקלחת ועדיין לא התגלחתי אלא אחת לכמה ימים. איני יודע כיצד נהגו האחרים אבל אצלי הנתק מהבית וההורים היה כמעט מוחלט. אמנם מדי פעם ביקרתי בבית כאשר הזדמנתי לתל-אביב – אבל רק לעתים רחוקות; כאילו היינו בארץ אחרת מרגע הגיוס ועד לשחרור. כאן אכלנו ישנו התרחצנו, שלחנו את הבגדים למכבסה, וקבלנו או קנינו את האספקה הקטנה הדרושה לנו החל מסיגריות עבור דרך, סכיני גילוח וסבון ועד למשחת הנעלים והשרוכים. אפשר שאותו נתק מהבית וההורים נשמע בדיעבד כיוצא דופן אבל ככל הידוע לי כך נהגו כולם – המשוך מסורת שעברה אלינו מהצבא הבריטי. באותו הקשר אני יכול להוסיף שכך נהגו כמה ממכרי הירושלמים ששירתו אתי בירושלים עצמה, ועל אף שיש, ללא קושי, ללכת הביתה לא זכור לי שעשו זאת. במבט לאחור אפשר כמובן שלנתק היו סיבות אחרות. כך למשל מרגע הגיוס נאלצתי לאכול כמו כולם. פירושו של דבר ויתור על הצמחונות: נושא שהשתדלתי לא לדבר עליו כאשר פגשתי את אמא על מנת שלא לצער אותה. אולי גם ההנחה שעצם התגייסותי גרמה לה לחרדות לא מעטות, בנוסף למשברים הנפשיים שעברו עליה באותם ימים. עם זאת עלי למהר ולומר שכיבדה את רצוני ולא אמרה דבר, אפילו לא ברמו.

צוות מרגמה, 1952.

נשארתי באותו מחנה קליטה עוד יום או יומיים כאשר הגיע גייפ לרחבה המרכזית וממנו ירדו שני מכרים מהמחזור שמעלי בגימנסיה "שלווה". כעבור כמה דקות כבר היינו בדרך למחנה בשם "גבעת אלחוט", צמוד לצריפין, אבל מצפון לכביש הראשי לירושלים – למעשה קבצת צריפים בלב חרשת עצים. ללא ספק, מקום קסום שהיה דומה יותר למחנה נופש מאשר לקסרקטין. המטרה, כפי שהוסבר לי כבר בדרך, הייתה לגבש גרעין של מדריכים ומערכי שעודים, על מנת להקים יחידה חדשה, שתתמחה בהפעלת מרגמות כבדות (קוטר 120 מ"מ, פצצות 12.5 ק"ג). עד מהרה התברר לי, כי המדובר, בסך הכול, בכמה עשרות מרגמות וכאלף פצצות, מקצתם היו אמורים לסייע בקרב על לטרון ואולי אף לשנות את התוצאות, שהיו לאחד הכישלונות הכואבים, במידה רבה, בגלל העדר מענה לתותחי הלגיון של הירדני. אבל אלה הגיעו לשם כשהם עדיין ארוזים בארגזים מלאים בגריז. בנוסף, התברר, כי מדובר בכלים שיוצרו בצרפת, שאיש לא ידע כיצד מפעילים אותם.

את ההסבר הראשוני קיבלו שני מכרי וכמה צעירים נוספים, מספר ימים קודם לכן, משני קצינים ששירתו בזמנו בבריגאדה היהודית במסגרת הצבא הבריטי. למעשה גם לשני קצינים אלה היה מעט מאוד ניסיון וידע – רובו נבע מהיכרות מסוימת עם מרגמה בריטית דומה אבל קטנה בהרבה בקוטר (81) ובטווח הפעולה. במילים אחרות המדובר בהבדל בין כלי עזר של יחידת חיל רגלים לעומת כלי נשק עם עוצמת אש של תותח באותו קוטר. אבל, ללא אותו דיוק או טווח אלא שתותחים עוד לא היו לצה"ל, למעט בודדים רובם מיושנים. במילים אחרות, בשלב זה ובשנים הקרובות שלאחר מכן, אנו היינו אנשי הנשק הכבד של הצבא.

זכורה לי היטב הגאווה וההתרגשות מהראשוניות, כצפוי מנערים סקרנים שניתנו בידם צעצועים חדשים. הכול נעשה בחטף וברוח של שובבות, החל מתביעת מספר אנשי הצוות הנדרשים, בהתחשב בגודל ובמשקל המרגמה, עבור דרך לימוד כל חלק וחלק, במקביל לתחרויות ידידותיות על הזמן הנדרש מרגע מתן הפקודה ועד לפתיחה באש. על אף שמטווחי אמת, כלומר באש חיה, היו נדירים: פצצה או שתיים בכל מחזור, בגלל מיעוט הפצצות והעלות הגבוהה לרכישת חדשות. התוצאה הייתה ניסיון קטן מדי בהפעלת המרגמות בתנאים מסוימים, כגון שקיעת הבסיס בקרקע רטובה בימות הגשם – שקיעה שהייתה עשויה לשבש את חישובי הטווח עד כדי פגיעה במטרות לא רצויות ואפילו בכוחותינו אנו. למזלנו, כפי שיתברר בהמשך, הולט שלא לפתוח באש.

המעלה הגדולה ביותר של המרגמה הייתה, כנראה, המחיר הנמוך יחסית הן של הכלי והן הפצצות. פירושו של דבר שבאותו מחיר ניתן היה לרכוש פי שניים או פי שלושה כלים, יחסית לתותחים באותו קוטר, וכפועל יוצא כך גם עוצמת האש. בנוסף הכלי עצמו קל לשימוש ולתחזוקה. מבחינות אלה המרגמות הכבדות היו הכלי המתאים ביותר לצרכי המדינה באותם ימים. באשר לחסרונות בטווח ודיוק, אלה עתידים לתסכל את התותחנים המקצועיים. אבל זה סיפור אחר שאחזור אליו בעת המעבר לחיל התותחנים בתום מלחמת "ששת הימים" (1967). יספיק אם אציין כאן שלמרגמות טווח של 4-5 ק"מ לעומת 27 ק"מ לתותח וסטייה של עד 100 מ' לכל כיוון לעומת מטרים ספורים.

חוסר הניסיון באש חיה עשוי היה לגרום לשיבושים נוספים שגיליתי רק כעבור עשרות שנים. כך למשל דובר בתיאוריה על הצורך בהתחפרות, על מנת שלא להישאר חשופים, במקרה של דו קרב עם תותחים ומרגמות האויב. אבל בפועל רצינו להאמין שיהיה קל יותר להתקפל ולהחליף מקום, עד שלמדתי שהדבר לא תמיד אפשרי. בנוסף לא ידענו דבר על מגבלות קצב האש עד שפצצות החלו מתעופפות מפאת החום מיד בהיכנסן לקנה וכתוצאה מכך נפלו, לעתים, במרחק של עשרות מטרים. מדי פעם הוזכר הצורך בהגנה מפני יחידות מסתננים בגין היות המרגמות, כמו התותחים, מבודדים בעורף. אבל גם לכך מעטנו לשים לב, על אף שלכאורה נשלחתי

במיוחד לקורס קציני חיל רגלי בגלל אותה סכנה. בקיצור כאמור היינו נערים פזיזים ומלאי ביטחון עצמי למרות שהחשבנו את עצמנו כמבוגרים.

מעל לכל הרגיזה אותי ההתנשאות של שני קציני הבריגאדה לשעבר, שהיו אחראים להקמת החטיבה. אלה שכאילו ידעו הכול בעוד שלמעשה היה להם, כנראה, מעט מאוד ניסיון מעשי ולא כלום במרגמות כבדות. אבל למזלנו המעט שלמדנו ולימדנו בעצמנו הספיק לנדרש באותם ימים. מעבר לשאלה באם אותם קצינים ידעו או לא ידעו כיצד מפעילים מרגמות, תחושת ההתנשאות נבעה מכמה גורמים נוספים: ראשית הפער בגיל שבין נערים בגיל שמונה או תשעה עשר מחד ובעלי משפחות בשלהי שנות העשרים מאידך. שנית, שמירת מרחק, בסגנון כאילו בריטי, בין מפקדים לפיקודים. לעניין זה נוספה גם צורת הליכה, דיבור ואפילו המבט מלמעלה למטה – תופעות שהיו הניגוד הגמור לאווירת החברות, ברוח תנועות הנוער, שאיפיינה את רובנו. בנוסף, על אף שלא הייתי מודע לכך, שמירה על המרחק בינינו נבעה גם מהרכב הצמוד שעמד לרשותם – אחד צבאי והשני "סיטרוואן" לכאורה פרטי. במילים אחרות אוטובוסים או טרמפים לכולנו, קצינים וסמלים, לעומת רכב צמוד; תופעה שלא הכרנו עד אז אבל נקלטה, כנראה מהר מאוד אצל שאר "קציני הבריגאדה", בדומה לפתיחת מועדון קצינים במחנות, גם הם בסגנון "בר" או "פאב" בריטי.

קורס קצינים

קורס הקצינים שאלי נשלחתי היה השני במניין מאז קום המדינה. כמו קודמו ורבים אחריו הקורס התקיים במחנה קטן בשם "אליהו" לא רחוק ממחנה "דורה" שהיה גדול ממנו בהרבה – שניהם, למעשה, טורי צריפים שנבנו על ידי הצבא הבריטי כארבעה קילומטר דרומית מנתניה. אין לי ספק שההשתתפות בקורס הייתה מעניינת יותר מאשר שיגרת התרגול החוזר ונשנה של צעירים יותר וצעירים פחות, שצורפו לחטיבת המרגמות. עם זאת הקורס זכור לי גם כמעייף, החל מריצת הבוקר בחגור ונשק עד לנתניה וחזרה, עבור דרך תרגילי סדר ותרגולת קרב ועד לשיעורי ניווט ביום ובלילה. לעתים ניתנו גם הרצאות בין אלה זכורה לי הרצאה של יגאל ידן בתום מבצע יואב לכיבוש הנגב עד גבול מצרים (15-20.10.1948) – מבצע שבו השתתפו המרגמות הכבדות, כפי שנודע לי לאחר מכן, אבל מבלי שהתבקשו לפתוח באש. זכורה לי גם הרצאה, תמוהה למדי, של חיים לסקוב (לימים רב אלוף) על נושא המשמעת והלבוש. כנראה שהתכוון לרבים מהתניכים שהיו יוצאי הפלמ"ח ואשר חויבו להשתתף בקורס על מנת לקבל דרגות קצונה בהתאם לתפקידם החל ממפקדי מחלקות ועד לסגני מפקדי פלוגות.

הקורס זכור לי גם בזכות כמה הרצאות נוספות. האחת על ידי האיש שלדבריו היה אחראי לרכישת המקלעים בצ'כיה שנודעו בזמנו בשם מג34. ראשית המדובר בראשי תיבות המציינים, בגרמנית, את היותם מקלעים שיצרו החל בשנת 1934. חשוב יותר היה הסבר שנתן לתקלות הרבות שהיו בהפעלתו. מסתבר שהכלי נועד לשתי מטרות שונות: לירי מהכתף או מהמותן והשניה לירי מחצובה קבועה, בדרך כלל, לרכב כלשהו כגון שריונית או טנק. בגלל ההבדל בעוצמת הרתיעה יוצרו וסופקו שני קפיצים באורך שונה במקצת. הבעיה בארץ הייתה שאיש לא ידע על כך והמקלעים סופקו רק עם אחד הקפיצים וללא הנחיות. מכאן ריבוי התקלות – נושא שהזכיר לי לא מעט את הבעיות שאני עתיד להיתקל בהן כעבור כעשרים שנה עם סוגי מרגמות לכאורה זהות אבל בכל זאת שונות – שוני שהאפסנאים לא היו מודעים לו כך למשל התחממות הנוקרים והכוונות. ככל הידוע לי בעיות שנבעו מחוסר ידע היו גם לטייסים שהפעילו את מטוסי המסרשמידט שנרכשו בצ'כיה. ראוי אולי להוסיף שכל הרכס רובים, מקלעים ומטוסים היו עטורים בצלבי קרס היות ויוצרו עבור הגרמנים, בשנות המלחמה במפעלי הנשק

ההפלה הצ'כים. גם המרגמות, הצרפתיות לכאורה, יוצרו עבור הגרמנים בשנות המלחמה – מידע שגרם לי ולרבים אחרים לא מעט עגמת נפש.

ככל שאני ממשיך בכתיבה על אותו קורס קצינים עולים עוד ועוד פרטים על הרצאות ואימונים. אבל מעבר להם אני רואה חשיבות דווקא בכמה מהחוויות האישיות שעברו עלי. האחת ריב עם שכני למיטה, שהסתיים בחילופי מכות. איני זוכר כיצד החל הדבר אלא רק את הכעס הנורא שהיה בי ואת המאמץ שלא להשתמש באחד מתרגילי הג'ודו שהתאמנו בהם בשלוש השנים שהייתי בתיכון. אלמלא כן אפשר שהייתי פוגע לו בעין או אולי אפילו עוקר אותה. התוצאה הייתה, לצערי, שמרוב איפוק חטפתי מכה בפנים ולמחרת הסתובבתי עם פנס שחור שזכה לאין ספור הערות עוקצניות. למחרת, ככל הזכור לי, אותו בחור עבר לישון במקום אחר, כנראה גם בצריף אחר. הבאתי סיפור זה, כי הוא מסמן עבורי את המעבר מנעורים לבגרות. המעבר שבו אני הייתי, בדרך כלל, גבוה וחזק יותר ממכרי וחברי לכיתה. עתה הרגשתי שהאחרים אמנם לא גבהו יותר ממני, אבל התרחבו והתחזקו משמעותית, בעוד שאני נשארתי דק יחסית, כפי שהייתי – הרגשה שהעלתה עוד יותר את כעסי אבל את תחושת הבגרות והאיפוק.

המביך ביותר בקורס הקצינים היה בשבוע הראשון כאשר ניגש אלי בחור, שראיתי, מדי פעם, בסביבת קפה "כסית" ושאל אותי האם אני יודע שאל, בנו של אבא, היה אחד ממדריכי הקורס והאיש האחראי לחניכי הצריף שהוא, כלומר אותו בחור, גר בו. כמוכן שלא ידעתי מה לענות, כי אלמלא אמר לי לא הייתי יודע וגם לאחר מכן לא הייתי מסוגל לזהות אותו וכנראה שגם הוא לא זיהה אותי. אמנם ראיתי מדי פעם מדריך בעל מבנה גוף ופנים הדומים לאלו של אבא. אבל למען האמת היה שם עוד אחד ואולי שניים עם אותם מאפיינים. בדיעבד ידוע לי שגם הוא לא הכיר אותי, מכיוון שאף פעם לא נפגשנו למעט ההלוויה של סבי כארבע שנים קודם לכן כאשר אני ואבא עמדנו מעבר לכביש בכניסה לבית הקברות בנחלת יצחק ושאר המשפחה מהצד השני. אפשר שגם "אולי" (שמואל גבעון 2008-1923) מדריך הצריף שלי ידע שאני ואלי אחים אבל בחר שלא להתייחס לנושא.

מאותו קורס קצינים זכורות לי צעדות ארוכות ומעייפות שבהן שימשנו כ ניצבים בתרגילים של כמה קצינים בכירים. זכור לי גם השבוע האחרון שבו נערך מעון מבחן לכל אחד החניכים אני התבקשתי להכין מארב פתע ליחידה שבאה ממולנו לאורך שביל שעבר באחד הפרדסים הסמוכים למחנה. זכורה ההחלטה להציב את כולם מצד אחד של השביל ולא משני צידיו, מחשש שבמציאות היינו יורים לא רק על האויב אלא גם זה על זה. בדיון הקצר שהתקיים לאחר מכן אמנם לא נאמר דבר כנגד החלטתי אבל אני הרגשתי כאילו שגיתי; כאילו התגלה חוסר ניסיוני והייתי אמור לפצל את האנשים על מנת ליצור אש צולבת. אותה הרגשה המשיכה ללוות אותי לאחר הקורס כאשר חיכיתי לשווא ששמי יתפרסם ברשימת מקבלי דרגות. רק כעשרים שנה לאחר מכן התברר לי שהמבחן לא היה מבחן ושאיש מהחניכים לא נכשל. במילים אחרות אם לא קיבלתי את דרגות הקצונה הייתה לכך, כנראה, סיבה אחרת.

ירושלים

לאחר קורס הקצינים נשלחתי הישר לירושלים. איני יודע מי החליט על כך או למה וגם לא כיצד מצאתי את דרכי אל היחידה שסופחתי אליה. אותה יחידה הייתה ממוקמת בקבוצת בתים נטושים בשכונת אבו טור, סמוך מאוד לקו החזית עם הלגיון הירדני. כאשר הגעתי הוצע לי למצוא לעצמי מקום באחד החדרים הריקים סמוך למגרש ריק בין הבתים ששימשו כמקום ריכוז, מעין מגרש מסדרים, עם משרד כלומר שולחן, ארונות וטלפון בקומת הקרקע של הבניין הצמוד לו. ביום שהגעתי ואולי למחרת הופנית לי לקבוצת חיילים שגרה בבניין סמוך ואשר הייתה אמורה להפעיל בשעת הצורך

מסדר צבאי.

שתי מרגמות (קוטר 150 מ"מ) גדולות וכבדות בהרבה מאלה שהכרתי. אותן מרגמות עמדו בחצר האחורית. מעין בור, צר למדי, חצוב בצלע הגבעה שעליו עמד הבית. איני זוכר כיצד הוצבו שאר המרגמות אבל במקרה זה ברור שכמעט ולא ניתן לשנות את הכיוון. יתר על כן חלק לא מבוטל מאנשי היחידה היו עולים חדשים מצפון אפריקה, שבקושי דיברו עברית ולא רק שהיה לי ספק אם ידעו כיצד מפעילים את המרגמות אלא גם, גרוע יותר, היו נעלמים, מדי פעם, לשעות ארוכות. עד מהרה גיליתי שעסקו במכירת כוורים, דלתות וחלונות שפרקו מבתים נטושים – עיסוק שהמפקדים האחרים התעלמו ממנו, בחשש שאם ישלחו אלה לא יגיעו אחרים במקומם.

המשימה הראשונה שלי הייתה ללמוד את פעולת המרגמות שלא הכרתי עד כה ובמקביל לתרגל את הוותיקים והעולים ליחידה אחת שתוכל לתפקד בשעת הצורך. פירושו היה להתיידד עם כולם ולהתעלם מהמסחר ברכוש שנגנב מבתי הסביבה, כלומר א-טור ובשכונה הגרמנית. לכאורה היינו פלוגה או גדוד אבל איני זוכר היכן או אם היו מרגמות נוספות לאלו שבאחריותי. לעומת זאת זכור לי, משום מה, שחלק מהאנשים גרו בצפון העיר סמוך לשכונת כרם אברהם אולי בבית ספר "שנלר" אלא שזיכרון זה מעורפל מאוד ואם היו שם מרגמות נוספות בטרם בואי הדבר נשכח ממני לגמרי. רסיסי זיכרון נוספים מתייחסים לסיפורים ששמעתי על המרגמות עצמן: ראשית שאלו יוצרו "בארץ מצירים של גלגלי רכבות שנרכשו בפרוטות בבליגיה – צירים שהיו אמורים להיות מפלדה איכותית. אלה הובאו לארץ וכאן נחרטו למרגמות. שנית מסתבר שכאשר ירו בהן לעתים הזנב ניתק מהפצצה שנפלה אי שם בדרך ובמקרה אחד, לתוך כיפת הסלע. על כן הופסק השימוש בהם, על אף שהכלים נשארו בירושלים אולי בהנחה שממילא הלחימה לא תתחדש כפי שאכן היה למרות שאיום נשאר.

האווירה בירושלים הייתה מוזרה, לפחות כך ביחידה שלי. מין תערובת של אנשים החל מאותם עולים שכבר הזכרתי, עבור דרך ירושלים שהיו נעלמים גם הם מדי פעם כאשר הלכו הביתה ועד לכמה חברויות של בניים ובנות מאותה יחידה ביניהם זוג אחד ששימש דוגמא לכולם ביופיים ונאמנותם זה לזה. לימים נודע לי שנישאו מיד עם שחרורם. לאחר מכן למדו אדריכלות אבל לבסוף נפרדו, לצערם של כל מכריהם. היו שם צעירים מכל שכבות החברה: אחד עובד דפוס, השני נגר והשלישי בחור ששירת במשטרה הבריטית. אותו בחור לימד את כולנו כיצד מגהצים מכנסיים בלילה, מתחת למזרון וכיצד להכניס פס בטנה ממשי למכנסי צמר, בחורף, כאשר לובשים אותם מעל לתחתונים ארוכים – בטנה שמנעה את מתיחת הבד הצמוד לברכיים. בין הבנות זכורה לי במיוחד אחת, קרוב לודאי מפני שאנו עתידיים להיפגש שוב בניו יורק כאשר הייתה בחברתו של אחד ממכרי עד שנפרדו ומאז נעלמו עקבותיה. היו שם עוד בנות מהן ירושלמיות שלא שירתו בצבא אבל התיידדו אתנו: כך למשל בתו של אדריכל חמור סבר שהיה מסוגר רוב הזמן בחדרו, או נערה שאמרת עליה שהשתייכה למשפחה חרדית עד שברחה מהם עם אחותה (סיפור תמוה במקצת שאף פעם לא הצלחתי לברר באם היה אמת).

מקום המפגש הקבוע שלי וחברי ליחידה קצינים, סמלים ובנות, היה על מרפסת בית קפה בשם "ירדן", ברחוב בן יהודה. כמובן שהיו כאן עוד קבוצות שביניהן מעין חיץ סמוי. כל קבוצה והפינה שלה: חלקם למטה וחלקם כמונו בגלריה. מדי פעם, אבל לעתים רחוקות למדי, נכנסתי לבר המפורסם בשם "פינק" (Fink) ששירת בזמנו את הבריטים ועתה ישראלים דוברי אנגלית ביניהם רבים ששירתו בבריגאדה. כאן גם הכרתי לראשונה משקה בשם הורס-נק (Horse's Neck) למעשה תערובת של מעט וויסקי, קרח והרבה ג'ינג'ר אייל (Ginger Ale). אותו משקה שאימצתי לעצמי בשנים שלמדתי ועבדתי בניו יורק. בית קפה נוסף והיותר ידוע היה "עטרה" – למעשה רשת של בתי קפה עם סניפים בתל-אביב, בחיפה ובירושלים, ליד מרכזי המוניות הבין עירוניות או לא רחוק מהן. במילים אחרות בית קפה ששימש בו זמנית כמקום המתנה ומפגש לאנשי עסקים או כל סיבה אחרת. במידה רבה "עטרה" היה בית קפה יותר מדי תל-אביבי –

מלון גינסר, בית קפה "עטרה", רח' אלנבי 118, אדריכל: אלכסנדר ברוואלד (1925).

העיר היחידה שבה היו שני סניפים. האחד כמו בחיפה ובירושלים, ליד המוניות, באלנבי פינת רוטשילד והשני גם הוא באלנבי אבל מול רחוב ביאליק. במילים אחרות ללא קשר למוניות אבל ללא ספק חי ותוסס, כמו השאר, כל שעות היום והערב.

בית קפה אחר הזכור לי מאותם ימים בירושלים היה "ניצן" ברחוב בן יהודה פינת המלך ג'ורג'. כאן נהגה לשבת חבורה של ירושלמים שהייתה מכוונת בתוך עצמה וסגורה בפני אנשים מהחוץ. מבין מקומות המפגש האחרים זכור לי בעיקר מועדון הוועד למען החייל – מרכז תוסס והומה כמעין יריד של צעירים וצעירות חיילים ואזרחים. מבין כל אלה "ירדן" היה, ללא ספק, בעל תכונות מיוחדות. ראשית בזכות השילוב של ירושלמים ולא ירושלמים. שנית, כמו כל בית קפה, באותם ימים נוצרה בו אווירה נעימה ורגועה של בית מחוץ לבית ולא פחות חשוב, המקום היה מחומם. זאת לעומת הקור ששרר בחוץ, בנוסף לכך שהבתים שגרנו בהם, ב-אבו טור, היו פרוצים לגמרי: ללא דלתות, חלונות או תריסים. בהמשך גם ירד שלג והיו כמה לילות שהכול קפא ונאלצנו לדחוף ניירות בתוך הנעליים על מנת לשמור על חום הרגליים.

במילים אחרות בית הקפה היה המפלט ומכיוון שלא היה לנו אלא מעט מאוד כסף מוסכם היה שנוכל לשבת בגלריה, שממילא הייתה ריקה, מבלי שנצטרך להזמין דבר. אבל, לבית הקפה כמו כל בילוי אחר בעיר היו גם מגבלות בחלקן בלתי צפויות. ראשית לא כל יום הועמד לרשותנו רכב עם נהג שייקח ויחזיר אותנו. לכאורה יכולנו ללכת ברגל אלא שהשטח בין אבו טור והעיר היה זרוע מוקשים כך שמסוכן היה לעבור שם בלילה. מעלתו של הרכב הייתה שעבר באותו אזור לאור הפנסים – למעט פעם אחת שהרגשתי בחדרה: הנהג שתי יוטר מדי ובנוסף נשרפה הנורה של אחד הפנסים. בקיצור חוויה לא נעימה על אף שהתלוצצנו כל הדרך על מנת להפיג את המתח. מגבלה נוספת לא פחות חמורה הייתה עצם הישיבה ללא נושא לדון בו. פירושו של דבר שנאלצנו לקיים פטפטת אין סופית ומשעממת שהפכה, בסופו של דבר, לשתיקה, בעוד שהזמן עובר באיטיות כמעט בלתי נסבלת.

בעיצומו של אותו חורף קיבלנו את הפקודה להצטרף עם המרגמות הגדולות למבצע צבאי אי שם בהרים מול בית לחם, לא רחוק ממקום הזכור לי בשם "המזלג". הכול היה מכוסה ערפל, הגשם לא חדל לרגע. בסיסי המרגמות הלכו ושקעו מעצמם בבורות שחפרנו להם. נמצא בינינו מישהו שהציע להכניס לבורות שיחי סירה קוצנית. אלה אמנם מנעו את המשך השקיעה. אבל, בו זמנית יצרו מצע רך, כמעין קפיץ והיה חשש שבשעת ירי הקנה יסטה מהמטרה. למזלנו לא נתנה לנו פקודת אש. לאחר מכן נאמר שהלגיון הירדני נסוג מחשש שימצא עצמו מכותר. התקווה הייתה שהאוכלוסייה הערבית תמלט בעקבותיו. אבל הסתבר שהלגיון חסם בפניהם את הדרך היחידה ממזרח לירושלים. אי לכך המבצע בוטל בהוראת בן גוריון שלא רצה ריכוזי אוכלוסייה עוינת במדינת ישראל – אותו שיקול שמנע את כיבוש חבל עזה מידי המצרים, במבצע "חורב" שהתנהל במקביל (סוף דצמבר תחילת ינואר 1949). אפשר כמובן שלביטול הייתה סיבה אחרת שאינה ידועה לי. כך או כך חזרתי מאותה פעולה עם כאב גרון. לכאורה שום דבר על אף שמיום ליום המצב נהיה יותר גרוע עד שהתקשיתי לבלוע. אבל מכיוון שלא היה לי חום החלטתי שהכאב יחלוף אם אשתה הרבה תה – נושא שאחזור אליו בהמשך.

מהשבועות הראשונים בירושלים, בחורף 1948, נותרה סדרה של שירים קצרים. הראשון מתייחס עדיין לחברי ללימודים בתיכון שנהרגו בתחילת הקרבות. את הסימן היחידי למועד כתיבתו אני מוצא בדימוי "נרדף עברתי כנרצע" – דימוי שבא לי בהשראת מעון המצורעים, שהיה סמוך למקום שבו שרתי בירושלים ואותו בניין שאני חוזר אליו גם בשיר הבא. כאן מדובר בשביל אמיתי שהיינו עוברים בו בדרכנו העירה וללא ספק מצמרר, במיוחד בשעות הלילה. השיר השלישי פונה לכיוון שונה מאוד והקשר בינו לשאר בסיומת, כלומר דומיה. בעוד ששני הראשונים עוסקים בחוויית השירות

בשעת כתיבת דברים אלה על קפה "עטרה" התברר לי שהבעלים היו הוריו של הצייר רפי לביא (1937-2007) ממייסדי קבוצת "10+" שזורה אשתי ואני השתתפנו בכמה מתערוכותיה במחצית שנות ה-1960.

תמונה קבוצתית באזור המבצע הצבאי.

אני.

בירושלים שיר זה מעלה רגשות ביחס לאמא, למרות שאני נמנע מלהזכיר אותה ישירות. השיר הרביעי כמו הבא אחריו משקף נאמנה את הבלבול הגמור שהייתי בו בשלב זה של חיי: בין נעורים לבגרות. את אזכור אלת האהבה, כלומר אפרודיטה או ונוס, אני מייחס להערצה שלי ושל בני דורי לטשרנחובסקי, במיוחד לשיר "נוכח פסל אפולו". אבל גם לפסל הלניסטי קטן שאבא רכש ושילב באחת מתמונותיו. פסל שגם אני רשמתי לפחות פעם אחת, במסגרת ניסיונותיי ללמוד ציור, בטרם נפל ונשבר לרסיסים. השיר האחרון, השישי, פונה לכיוון תיאורי נוף, שכבר ניסיתי בסגנון של ציורי מילים ואני עתיד לחזור אליו עוד מספר פעמים. כאן, בשיר זה, אני מוצא חיבור, אולי תת מודע, שלא הבחנתי בו, בין הרי אדום ודומיה שהוא שם הסדרה.

שירי דומיה:

1. גם אקיץ ואקום מחר / ביום אפך וקר / שוב לא תרון התקווה /
ואשמע בפרוט המיתר // אהבה שהרעידה הרגש / הכתה בנבל-חלומות /
אזכור: עם ערב יצאו לפעלם / בבוקר זרח יצא השמש / אך לא בא
לקדמם // מיתרי הכינור מיתרי השריר / באצבע צרדה הכם הגורל /
יפרפר ירעד הלך וגווע // ראיתי ארץ חדשה, ירוקה / עצים לבלבו בה. /
בזוהר הדשאים – הרוח // נרדף עברתי- כנרצע / ההוד הוא שגרשני /
אחי למות נולדו - אי אני בא? / דומיה.

2. בהלך אדם בשביל / מימינו מחנה צבא משמאלו מצורעים / מזה
ומזה האחד תיל והשני אבן / ארוכה הדרך עד שממון / נוגה כוכבים
כמצבות שיש לבן // גם אלך בגיא צלמוות – לא אירא // השקט עם
חצות וירח שלא בא. / בכי אנקת מצורעים ושירת החיילים / הרחק פקע
פגז אחריו – דממה // אם למדת חומת האבנים / למשש בטחב. / טפוח
בגדר, כסומא וללכת- / פקח עיניך! הנה הוא בא. / עומד בשער מרקוב. /
הצבא שר בעצב... / את שיר הטובע בים / היראה החוף? היוצלי? / עובר
הזמר. שרק באפעים - הירח זרח.

3. כמש צחוק אישה / גידיה נפחו / בוער זנב סיגריה בפייה / מבט
עיניה דהה // לא בכי לא דמע. / שקט. / יגון מכחיל / וצחוק בקור
הבדידות / גמגום של מילה ושתיקה // ואני ניבט לא אבך - דומיה.

4. מאסתי היות לבדי / דדות חצות ברחוב / הנה אפגוש נערה
בעוברי. / אומר: ראי כהלך לפניך הייתה נפשי / ירקי על פני ולכי // וכל
זאת הייתה לי / כי שפלתי מאוד / כתולעת מרמס לו אהי // דגל אהבות,
דגל תאוות // אתה לי הפכת גבך / ואני אחריך נסחבתי / מצעק בלא קול
את שמך.

5. את - / על פתחי מעורטלת ניצבת / כל יוון אל מול יופיך כרעה - /
אלילת התאוה // אפשר אעל על צוק גרניט / בירתי אדום ההר / כנשר
מפסגותיו יביט / אחכה עד זלעפות יכו חולי.

6. כל היקום עמי רינה / מול פני השמש העולה / מפאת מוזרח
האדמה // פרחים בערוגות הגן / והעצים הוריקו גם / הצפרים קראו
לאור / הללויה בשיר מזמור // הנה עולה חמה / ההרים פשטו זרועות /
כמבקשים בדומיה / שרפי גופני הקופא / בקור היגונים.

באחד הערבים, אחרי כוס תה או שניים עם קוניאק, בגלל אותה
כאב גרון, הצטרפה לשולחן שלנו בקפה "ירדן" נערה גבוהה שנראתה
בעיני זוהרת, אולי בזכות השיער האדום שגלש תלתלים, תלתלים על
כתפיה. עד מהרה התחלנו לדבר על הכול מוסיקה ספרות וקולנוע.
בהמשך הערב הצעתי שנצא החוצה ואילו היא מצידה הזמינה אותי
לבוא אליה לשותות לא כוסית אלא כוס מלאה של קוניאק כרפואה
בדוקה לכל כאבי הגרון. הייתי כה עסוק בשיחה ובהתפעלות ממנה
שלא שמתי לב להיכן בדיוק הלכנו. זכור לי רק שהיה זה בית גבוהה
במרכז העיר לא רחוק מבית הקפה. כשהגענו אליה לחדר מזגה לי,

את כוס הקוניאק, ששתיתי כמעט בלגימה אחת. כעבור כמה דקות החדר התערפל קצת ומסתבר שנרדמתי. כאשר התעוררתי הרגשתי כאילו אני קודח. התנצלתי ומיהרתי, מטושטש לגמרי, למרפאה של קצין העיר. איני זוכר מה בדיוק קרה בהמשך. אבל למחרת התעוררתי בבית החולים הצבאי בירושלים או כפי שקראו לו בזמנו "האיטלקי" (מנזר איטלקי, הוחרם על ידי הבריטים עם פרוץ מלחמת העולם השנייה והוסב לבית חולים צבאי).

יחסית לקור ולתנאים בשכונת אבו טור, הייתי כמו בגן עדן. לידי שכב בחור סימפטי ג'ינג'י שידע כמה מילים בצרפתית ואנגלית. ממנו שמעתי לראשונה על מחלה הנקראת "קדחת המערות" או קדחת חוזרת, שבגללה אושפזי שוב ושוב כל כמה חודשים. אותו בחור זכה ליחס מיוחד מהאחות הראשית, מתנדבת יפיפייה מדרום אפריקה, שבאה לראותו לפחות שלוש פעמים ביום. אצלי אובחנה אנגינה, שטופלה על ידי הרופא האחראי על ידי מתן סולפה – טיפול שנמשך כארבעה שבועות. איני יודע מדוע לא ניתן לי פניצילין שהיה מקצר את התהליך לשבוע או עשרה ימים. עם זאת, לזכותו של אותו רופא אומר, בדיעבד, שאולי התכוון למנוע מחוליו להתרגל לפניצילין. אני על כל פנים לא התלוננתי. וכי מי רוצה לעזוב חדרים מוארים ומחוממים ומצעים נקיים שהוחלפו כל יום או יומיים? אבל כידוע, גם לדברים טובים יש סוף ובאחד הערבים הוחלט שאני כבר בריא ועלי להתייצב למחרת בבוקר אצל קצין העיר על מנת שיפנה אותי חזרה ליחידה שלי.

אצל קצין העיר נאמר לי, להפתעתי, שמגיעה לי חופשה של כמה ימים, כולל שוברי נסיעה באוטובוס ולינה במלון; למעשה כל מלון בכל עיר שרציתי, כי כולם היו כמעט ריקים מאדם. על מעשי בשעות הבאות שורה ערפל כבד, כאילו הכול נמחק עד לשעת הערב, כאשר נפגשתי עם אחת האחיות המעשיות, שהכרתי בבית החולים. אפשר שקבענו את הפגישה מראש. איני זוכר מה עשינו באותו ערב עד לשעה המאוחרת שבה הלכנו שנינו לישון במלון "עדן" שבמרכז ירושלים. לעומת זאת זכורים לי בברור הכניסה למלון והחדר עצמו – הראשון שישנתי בו בחיי, כולל השעות הארוכות של הלילה שבהן שוב לראשונה בחיי הייתי עם אישה באותה מיטה. אותו לילה שבו איבדתי בסופו של דבר את תמימותי בשלוש אחר חצות. כאשר התעוררתי בבוקר הבחורה כבר נעלמה, אבל האירוע נשאר חקוק בזיכרוני הן כמעבר לבגרות והן בגלל האכזבה שנבעה מהריק הרגשי שנותר בי, עד כדי כך שלא חזרתי לבית החולים לחפש אותה. אפשר שגם היא התאכזבה ממני אלמלא כן הייתה אולי מעירה ונפרדת ממני במקום להיעלם באותו בוקר.

באשר לאדמונית הייתי בטוח ששוב ונפגש באותו בית קפה. היות ולא הופיעה הלכתי, לאחר זמן לא רב, לחפש אותה בדירתה. זכרתי במעורפל את הכניסה באחד הבתים הגבוהים שבמרכז העיר. אבל היו שם כמה כניסות, כולן דומות. גרוע יותר: לא ידעתי את שם המשפחה ושמה הפרטי לא נראה על אף אחת מתיבות הדואר. עם זאת נשאר הזיכרון – זיכרון של אהבת נעורים, ממבט ראשון, שלא התממשה. על כל פנים, במשך שנים לא ידעתי למה או לאן נעלמה עד שנפגשנו במסיבת רעים כעבור עשרים שנה. מסתבר, שבדרך כלל ישבה בקפה "עטרה" ורק במקרה הזדמנה לקפה "ירדן" המקום שבו ישבתי אני. יתר על כן, לא עלה בדעתה לחפש אותי מכיוון שנראה היה לה שבחרתי להסתלק מסיבה זו או אחרת ולא דווקא בגלל שהרגשתי ברע. בקיצור מין קומדיה של טעויות המעלה את השאלה מסוג "מה היה קורה לו...?"

לאחר שחזרתי מבית החולים התברר לי שבהעדרי השתתפה יחידת המרגמות הירושלמית, שאליה השתייכתי, במאמץ, שלא הצליח, לחסל את כיס פאלוגיה (היום צומת פלוגות). כאן נלכדה באוקטובר 1948 חטיבה מצרית שלמה, כולל דרגי הסיוע והשירות (כ-4000 איש). לדברי חברי ליחידה, אחת הסיבות לכישלון, למרות ההפגזה המסיבית של המרגמות, נבעה מטיבן של הפצצות שיוצרו בארץ. אלה נבקעו לשניים ברעש גדול במקום להתרסק לרסיסים; תופעה מתסכלת במיוחד היות וכבר ביום הראשון המצרים הפסיקו

לחפש מחסה והסתובבו בשטח כאילו כלום לא קורה. גרוע עוד יותר, אבל גם מביך, היה מספר הפצצות שאיבדו את הזנב ונפלו בהמולה קרוב לעמדות הירורים. אין ספק שסיפורים אלה ערערו את האמון בכלים שהיינו מופקדים עליהם, לכאורה להגנה על ירושלים. בנוסף הגיעה אלינו השמועה שההשתתפות בהפגזה על פאלוגיה היה פרי החלטה להפסיק את ייצור הפצצות והמרגמות הישראליות מסוג זה ולהטיל את כל המלאי הקיים בבת אחת, בתקווה שהמצרים ייכנעו. אבל, כאמור, לא כך קרה: מספר שבועות לאחר אותה פעולה, כלומר בינואר, הוחלט לאפשר למצרים להתפנות לרצועת עזה, כולל הנשק האישי ולפוצץ את כל שאר הנשק הכבד שהיה שם.

בשלב זה, לא רק שיחידת המרגמות מתוצרת הארץ, שאליה השתייכתי, איבדה את זכות קיומה אלא שכל האווירה בארץ השתנתה, מקצה לקצה. הסתיימו רוב מבצעי הלחימה ונפתחו דיוני שביתת הנשק, תחילה עם מצרים (פברואר 1949) ולאחר מכן כמעט ברציפות, חודש אחר חודש, עם לבנון, ירדן ולבסוף עם סוריה (יולי). במילים אחרות ממעמד של לוחם מצאתי עצמי בהדרגה כחייל בצבא קבע, כמעט ללא תעסוקה. בנוסף ככל שעבר הזמן גם אי פרסום שמי ברשימת בעלי הדרגות העכיר את רוחי, במיוחד שלא יכולתי לעשות דבר לשינוי המצב, שלא היה תלוי בי. כנראה שבגלל התסכול מהמצב שנקלעתי אליו, החלטתי לעשות מעשה שכולו שלי – מעשה העתיד ללוות אותי בחמישים השנים הבאות: היה זה ביום חורפי במרכז ירושלים. אפשר שטפסף קצת גשם, כי נעמדתי קרוב לחלון ראויה של חנות טבק, אולי אפילו בכניסה, כי עדיין זכור לי הריח המשכר. לאחר כמה דקות נכנסתי פנימה וקניתי לעצמי מקטרת – המצויה אתי עד היום; המקטרת הייתה זולה יחסית כי יוצרה בצ'כיה מענף של עץ דובדבן ולא משורש של שיח בראייר היקר בהרבה (עצבונית=Brier). מספר ימים לאחר מכן, אולי שבוא או שבועיים, קניתי מקטרת שנייה אף היא מעץ דובדבן, אבל יותר קטנה ושימושית ולכן כצפוי נשברה או אבדה, כמו מרבית המקטרות שרכשתי במהלך עשרות השנים הבאות, עד שחדלתי לעשן – הרגל שקשה מאוד להיגמל ממנו. על כל פנים הצידוק למעבר למקטרת הייתה טיבן הגרוע של הסיגריות שסופקו לצבא באותם ימים לעומת איכותן, הטובה יחסית, של הטבק למקטרת. בנוסף גם ניתן היה לקבל אותו כמעט ללא הגבלה, כי לא היה לו ביקוש.

לסיפור המקטרת ניתן להוסיף עוד פרטים קטנים מחיי היומיום שעברו באפס מעשה. כך למשל קניית מצלמה קטנה בצורת קופסא מאותו סוג שהיו לעוד כמה מאנשי היחידה שלי – מצלמה שכנראה נשברה או אבדה מהר מאוד ובכל מקרה לא מצאתי בה עניין. זכור לי גם ניסיון ללמוד להדפיס במכונת כתיבה, במכון לכתבנות שפעל במרכז העיר ליד קפה "ירדן". לאחר כמה שעורים ניגש אלי המנחה, ששאל אותי כל מיני שאלות. כאשר סיפרתי לו שאני מתכוון, בסופו של דבר, להדפיס סיפור שכתבתי הציע לי את עזרתו. בהמשך לקח ממני את כתב היד וכעבור יום או יומיים, קיבלתי אותו בחזרה מודפס בכמה עותקים. כך נגמרו שעורי ההדפסה. אבל העותקים נשמרו אצלי עד היום ואני מביא את הכתוב בהמשך כמות שהוא. למעט, כרגיל, התיקונים ההכרחיים.

"ימי סגיר" (סיפור)

סמי, או בשמו המלא שמואל בן-דוד יצא לאטו מחדר החולים לאחר ביקור אצל אחד ממכריו. בחור ששכב אתו לפני חודש באותו בית-חולים. הוא סבל מקדחת מוזרה. הרופאים אמנם הרשו לו לעזוב את מיטתו, אולם, הקדחת שבה אליו, הפעם בצורה קשה וחשש היה לחייו.

המדרגות הישנות של הבניין הובילו ליציאה. בצעדים לא שווים היה יורד בהם. יש ולפתע בלטה מדרגה אחת והכרח היה להרחיב צעד ולעתים היה קופץ אותן שתיים בבת-אחת. בית-החולים היה קודר ונועד לאכסן נזירים. תחילה עשוהו הבריטים לבית-חולים ממשלתי ולאחר שנכבש על-ידי "צבא ההגנה" הפך לבית-חולים צבאי.

היה זה בניין בן שתי קומות. בכל קומה אולם מרכזי רחב ידיים וארוך, סביבו שני עשרות חדרים, כולם עם דלת כניסה כפולה. חגיגות מיסטית

נסוכה הייתה על פני החולים העטופים בחלוק ארוך בצבע כחול שמאחוריו תלוי כובע נזירים. סגנון זה של לבוש בודאי היה מוזר ביותר לאלה, אשר לא הצטיינו בידיעת מלבושי הנזירים האיטלקים, שנתקבלו בהבנה על ידי הצוות הבריטי. חריקה של דלת הייתה מבשרת על היכנסו של חולה לאולם, או על צאתו. אחיות לבושות בלבן ושבית צח לראשן היו חולפות במהירות מחדר לחדר. בכל שררה דממה שלחישה בלתי פוסקת כזמזום הזובב נתלוותה אליה.

תמונה זו שהייתה ידועה לסמי נתגלתה לו פעם נוספת ואולי אחרונה כשהפך ראשו לראות את היורד אחריו במדרגות, אישה, על פי תיפופם של הצעדים ואם זאת לא יכול לקבוע בדיוק. דומה כאילו הגברים מאבדים מכוחם שעה שהם נכנסים להיכל המחלה. הייתה זאת אשתו של חיים. אותו בחור שבא לבקרו – חיים וינטר. הוא היה מבוגר מסמי בשבע שנים, כבן עשרים וחמש, ואילו סמי התקרב לשנתו התשע-עשרה. סמי חיך אליה, ללא סיבה מיוחדת ושאל אם היא יורדת העירה. הם ירדו יחד את הדרך עד לשער בית החולים ומשם עשו דרכו יחד אתה לתחנת האוטובוסים. לא מפני הנאה שהייתה בדבר אלא שלא ידע דבר נימוס אחר לעשותו. היא הייתה מבוגרת ממנו במספר שנים, גם זה לא הדאיגו, מפני שלא שם דעתו על כך. היא נראתה עייפה... לפני כן בבית-החולים סיפרה שהיא גנתת וקשה לה לבוא מוקדם ואמנם ברחוב החל יורד הערב, השעה הייתה קרוב לשבע. חנויות הבהיקו בחלונות הראווה. הוא זכר כי גם בעת ששכב במיטה הסמוכה לזו של בעלה הייתה באה מאוחר אלא שאז מילאה תפקיד של סמלת בצבא. הרחוב עורר בסמי תחושה של עצבנות כעין תאוה לפעולה, לאחר מחנק הריחות של בית החולים.

- "במה עבד חיים לפני המלחמה?" – שאל אותה.

- "בכל מיני עבודות. הוא השתלם בהוראה".

- "גם עסק בזה למעשה?"

- "כן, כחודשיים לפני פרוץ המלחמה" הייתה התשובה "יותר נכון לפני התחנה".

- "החילות לספר על עבודתו של בעלך" אמר סמי לאחר שדחקו עצמם לבין הנוסעים. המלה "בעלך" יצאה מפיו בצליל מזויף. כך נדמה היה לו, כי לא רגיל היה בכך.

- "הוא אהב מאוד את הילדים. אחרי הלימודים היו באים לבקר. הם העריצו אותו כל כך" סיפרה בהתפעלות.

סמי לא הגיב, הוא רוצה לומר דבר מה, אלא שלא מצא את המלים ובחר לשתוק. היה זה מנהגו להחשות, שעה שלא מצא את המלים להביע את מחשבותיו ולעתים היה מחייך חיוך שפירושו: הבנתי. בדרך כלל דיבר מעט לא מפני החכמה, אלא מאדישות. בחור טוב, קרבן למצבי הרוח ויצר הדיבור של חבריו ואף הוא עצמו היה אוהב שיהיו משיחים עמו. במקרה זה לא היה צורך לעודד במיוחד את שכנתו, שהמשיכה בקולה העייף:

- "הוא היה קורא להם משירי ביאליק לגדולים, ואילו לקטנים קרא שירי ילדים. שעות רצופות היה לומד את תורת החינוך. עד היום באים תלמידיו לדירתנו ושואלים: "מתי יבוא מורנו", או "מורנו היה גיבור במלחמה ונפצע, נכון, גברת וינטר?" היא חיקתה את קולות הילדים בלבביות רבה. לפני כמה ימים באו לבקר אותו בבית-החולים, היה זה נהדר ביותר, גם אני עובדת בגן ילדים מאז שהשתחררתי. בעלי סידר זאת. עבודה קשה מאוד, אלא שאיני רוצה לספר לו על כך. הוא מתעקש שאהיה עובדת עם ילדים. הרי זה מתמיה גם אני לא הבנתי", הסבירה לסמי, "הוא רוצה לעזור לי. הוא אינו עושה דבר וגם כשהוא יצא מבית החולים רוב הזמן הוא שוכב באפיסת כוחות".

היא המשיכה לספר על הרופאים ותרופות חדשות. החרדה לבעלה הייתה מפעפעת מקולה. הוא הקשיב בשקט. היא נראתה זקנה מכפי גילה. שעה השאתני הדהה וגם עיניה חסרות היו גוון חיים. "פניה חיוורים" חשב בלבו "היא בודאי חולה ואולי לא ישנה כראוי מזה זמן. כן, יתכן שהיא עובדת בלילה". סמי ירד בתחנה הסמוכה והמשיך דרכו ברגל. בערבוביה עברו בראשו דברי האישה, הילדים... הלילה היה חשוך מאוד. היה צועד לאטו, מתפלל כמה חלקלקים החיים כבלתי נתפסים. יום יומיים, שבוע וחודש. ריבונו של עולם, חודש שלם!

רובם של החולים, חיילים, אשר תלאות המלחמה החלישום והחורף הקר הורידם למשכב. מהם סובלים במעיהם ממגפות, שפשטו משתיית מי בורות ומי הרים. רבים היו הקודחים שהועברו משפלת הירדן. קבוצה מיוחדת במינה הייתה של קודחי המנהרות שהורעלו מאדי הטחב וחומרי הנפץ. החולים היו נעים באולמות הבית חיוורים שקטים ורק צלצל פעמוני היד זעזעו לפרקים את חלל האוויר.

בקומה השנייה של בית החולים הצבאי חדר שצוין תמיד בשם "השלישי מהמדרגות". גודלו ככל שאר החדרים במקום. שש מיטות ברזל גדולות עמדו בו. חלונותיו ארוכים וצרים ובראשם קשת כהה. קיר מגן בנוי משני טופסי עץ וביניהם חפץ סגור על מרבית החלון מפני הפגזות התותחים בחודשי הקרבות למעט צוהר עליון היה מסנן אור קלוש לחדר ומעט אוויר חורפי קר.

אפרוריות החדר התמוגגה עם חיוורון פני השוכבים על סדיניהם הלבנים. סמי שכב בפינה החדר ליד הדלת. עיניו בלשו על פני הקירות בעוד כל גופו שקוע עמוק מתחת לשמיכתו. מדי פעם נכנסה לחדר מרי. אחות דרום-אפריקאית מתנדבת. עיניה כחולות שקטות מאוד ושערה הבהיר יורד על עורפה עטוף שביס צח ולבן. תשאל: יהודיה? לא, לא הייתה יהודיה. סמי היה עוקב אחרי תנועותיה המתונות כשהוא קובע בלבו: אישה צעירה, לא נערה. אולם למרות היותה בסוף שנות העשרים לא נמצא איש בכל בית-החולים, שיחלוק על דעתו אם אמר: היא האחות היותר נהדרת.

מרי עברה מחולה לחולה. לראשון, שסמי לא ידע שמו וכן גם לשני, היו פצעו הרעלה שזורים סביב צווארם. השלישי שליד החלון, כמעט ילד, היה קודח מיום שהובא על אלונקה ועדיין דיבר מחוס. ממולו שכב יהודי פרסי, שעבר את שנתו הארבעים. האיש נפצע בעת שעבד בסלילת הכביש לירושלים – כביש הגבורה. לידו מיטה פנויה ובסמוך לסמי שכב חיים וינטר. הוא לא דיבר, ראשו היה כבד עליו. סמי הפך ראשו אחרי שעזבה את החדר ונרדם. היה זה אחר הצהריים ועייפות נסוכה בחלל. הפרסי עיניו נעוצות בכותל, מלפניו, ושלווה טהורה על פרצופו הצנום. עיניו גדולות שחורות וזיו בהן. "אפילו כשכואב לא כואב" נוהג היה לומר בעת שמרי עשתה לו זריקה. כולם ידעו פירושה של זריקה זו, אלא שהיה מבלג בגללה. "מרי" שמע סמי את קולו של וינטר. אבל התעצל מלסובב ראשו והניח שנכנסה בעת שהיה מנמנם. הדלת חרקה מעט. כפי הנראה עומדת היא ליד מיטתי, קבע סמי בלבו.

- "כן" נשמע קולה השקט של מרי, לבל העיר את הישנים.

- "האם ציירו אותך?" שאל וינטר. שתיקה קלה ושוב נשמע קולו אומר "מופלא אם אפשר לצייר עיניים נהדרות כשלך".

סמי העלה חיוך על שפתיו ונפנה לראות את מרי, אולם היא הייתה כבר מעבר לדלת. אז פנה לעברו של חיים והביט בו בהתפעלות. אי אפשר היה לכוותו בשם יפה. גינגי אבל לא אדום. שער היה לו מגוון הברזל, עיניו בהירות מאוד, רזה. ניכר שהמחלה היא אוכלת בגופו. האחיות אהבוהו. שעה היה משיח אתן אש פנימית האירה בו ביופי נסתר.

כשלוש דקות לא פסק הפעמון מלצלצל בחדר השלישי מהמדרגות. מרגלית, נערה שחורת שער ועיניה רשפים, נכנסה לחדר במהירות. בודאי מיהרה לראות אם לא קרה דבר מה. אבל החולה שליד הדלת ממולו של סמי המשיך לצלצל. אפשר שלא הרגיש בכניסתה ואולי להרגיזה רצה. עיניו עצומות למחצה ומכה בפעמון. היא שאלה בקול עצור וזר:

- "מה אתה רוצה?"

- "לדעת מתי יביאו את הצהריים?" השיב. היא תקעה בו מבט קר. נראה

שדאגה לכך יותר ממנו. הפכה פניה לצאת מבלי להוסיף מלה.

- "מרגלית!" נשמעה קריאתו של וינטר. היא הסתובבה. "בואי רגע" –

המשיך בשקט. מרגלית נגשה למיטתו. עתה לא כעסה כקודם. חיים מסר לה פתק וביקשה למסור את תוכנו טלפוניית.

- "אין לי סמן" ניסתה להתנצל בפינוק.

- "אין דבר, ברגע שתפני תעשי זאת. טובה פרטית". הוסיף חיים ואחר

כמה שניות לחש לה לבל תכעס על המקרה ואמר:

- "כולם יודעים שאת עובדת יותר מכולן". נעים היה לה לשמוע זאת, ולפני שיצאה את החדר השמייע חיים בקול רם:

- "תכנסי אחרי חלוקת האוכל וגם תגידי מה הייתה התשובה".
-"טוב" – השיבה. הפעם כבר חייכה.

כך היו מתגלגלים הדברים. חיים היה מיישר את ההידורים ולא אירע שאתות תצא בכעס מהחדר. קשה היה לכעוס עליו. היה מבקש מהן להיכנס אחרי העבודה או בכל עת והיה אומר לפרקים:
- "החדר שלנו הוא הכי טוב".

אם הייתה אחת האחיות מתנגדת לדעתו, לא היה חוסך זמן עד אשר הייתה מסכימה במילה אחרונה: נכון. הנאה מוזרה הייתה לו לשכנע את זולתו לדעתו. אם אחות חדשה נכנסה לסדר את החדר היה חיים אומר לה כי אין נערה העושה עבודתה יותר טוב ומשביע אותה בהן צדק לבוא לסדר את החדר כל יום. כך כעבור שבוע התרגלו אנשי החדר השלישי מהמדורגות שהאחות החדשה הייתה באה כל בוקר וגם מרגלית הייתה נכנסת 'כאילו במקרה'. יש שמרי הייתה מביאה תה לכל אנשי החדר ונשארת לדבר מעט עם חיים בעת שגמרה את עבודתה. סמי לא ידע אם אהבה שררה בין וינטר ומרי. יש ונדמה היה לו שהיא מבקרת תכופות, מאחר שהיה כמעט היחידי שהבין אנגלית. אבל תמיד היה מקשיב לקולה של מרי, קול ערב ושלו, שעה שהייתה מדברת עם חיים.

ד'

בוקר אחד, כאשר השמש הציצה מבעד לצוהר חלון חדר החולים. שררה בו אווירת יום טוב. השמש הפיקה מעט חום וסימנים קלושים של צבע נראו על פני החולים. השיחה שטפה בנחת על קרבות, שמירות, גדודים, בדיחות ומפקדים; נושאים שהתעופפו ככדור משחק, האחד זורקו, השני תופסו ומעבירו הלאה וחוזר חלילה. אפילו אותו ילד שהיה קודח החלים מעט וקולו החד ניסר בחלל. הפרסי או "מלך", כפי שקראו לו בחדר על היותו יושב זקוף מביט נוכחו והדרת מלכות על פניו, סיפר על אשתו וילדיו, כיצד עבד בשדה בלילות עד שהצינה פגעה בו. חיים נשען על מעקה של מיטתו סיפר על עניינים שעברו עליו באיטליה בהיותו בצבא הבריטי. שורה של סיפורים, כולם בעלי גוון שווה ותמיד נערה מעורבת בהם. גם סמי יתכן והיה פותח פיו לדבר, אלא שגרונו נפוח ותחבושת הקיפה אותו לשמרו בפני הקור. מרי נכנסה כמנהגה. החלה מתקנת את מיטתו של חיים. ידיה רעדו מעט ועיניה אדומות, ניכר היה שבכתה לפני רגע. חיים אחזה בידה ואמר באנגלית:

- "מרי, בכית... מה קרה?" היא עצרה ברוחה. משונה היה שאישה זו אשר ידעה לנחם כל כואב, והנה היא זקוקה לחיים לשפוך לבה לפניו. וכי היה לה מאזין יותר נאמן?

- "לא כלום" אמרה. "אבל זה מעליב ביותר. נכנסתי לחדר אחד. יש שם בחורים, אני עושה הכול בשבילם, בסופו של דבר הרי זה תפקידי. הנה הבוקר אמר לי אחד: למה את לא אומרת לנו שלום, אנחנו יהודים ואת צריכה להגיד לנו שלום. אחר צעק בכל גרונו מיני דברים שלא הבנתיים". רצתה להוסיף אלא שעצרה בדבריה והדמעות הציפו את גרונה. גם חיים עמד היה להגיד דבר מה. מרי הסתלקה לפתע ועזבה את החדר. כל אותו יום לא באה לחדר. חיים ירא היה לראותה, דומה לו שלא יוכל להביט בפניה.

- "איך שהלכנו פעם בלילה...". המשיך הילד להתלהב מהמפקד שלו.

ה'

אותו יום, הייתה זו שעת מנחה. חיים היה עדיין מתמרמר על דבר מרי. סמי, אם כי הדבר הציק לו פחות, לא הבין כיצד אפשר להגיד כזאת ומה עוד לאישה כמרי. מרחם היה על אותו ברנש יותר מאשר כעס עליו. האם הייתה יהודיה או לא? מוזר הדבר שאפשר לאדם להיות קטנוני עד כדי כך. ריבונו של עולם, כמה מתנדבים לא יהודיים היה עלינו לגרש מהארץ לו היו כולם נוקטים בעמדה זו, חשב בלבו. מאוחר יותר כאילו נשתכח הדבר מאחר שניטל ממנו החשק לדבר, בגלל כאבי גרונו. בחדר שררה השתיקה כל אותו אחר הצהריים. אחת האחיות הביאה תה, שלפני האוכל ולאחר התה הוטב מעט לגרונו של סמי. תוך שתיית התה נתקל מבטו בחיים ופעם המאה חזר לשאול את עצמו: מה סיבת החיבה שרוחשות לו האחיות בבית

החולים. אולי בזכות היותו מבוגר מהן? היה זה אמנם גורם שסמי ידע את ערכו. בחור הנראה לנערה מבוגר יופי חדש הוא קונה לעצמו. אלא שלא זה היה הדבר. אחר כך שאל את חיים בקול:

- "מדוע זה רוחשות לך האחיות חיבה כה רבה יותר מאשר לכל אחד?"
- "יכול היית לשאול באותה מידה. מדוע אני שוכב דווקא כאן ולא בבית חולים אחר" – השיב לו חיים.

- "זאת עוד אפשר להבין. אני מניח שחלית במחוז זה ולכן הובאת הנה" אמר סמי כשהוא עדוון מנסה לקבל תשובה. אבל חיים פטר אותו בשתיקה.
- "סיפרת בבוקר על איטליה". המשיך סמי כעבור דקות מספר של שתיקה. "על איזה בחור שאמר על עצמו שכל בחורה שהוא יאהב גם היא תאהב אותו, וכי אפשרי הדבר?"

- "נראה שאתה רוצה שאענה לך ומרגיש או לפחות נדמה לך, שאיני מעוניין לענות דע. שגם אישה נפגעת מאדישות זולתה" פתח חיים.
"רגשותיה מכהים יהיא מעמידה פנים כאילו לא איכפת לה כלל אם השבת לשאלתה או לא. יתכן שבנקודה זו רגישות הנשים ביותר. נערות רבות מתאהבות בגיל צעיר מאוד בבחור המבוגר מהן בהרבה, ואלה עוזבים אותן לאחר שהגיעו לסיפוק. הדבר ברור כי בסופו של דבר, גבר בגיל שלושים ושתיים יכול לדבר חלקלקות אך לא להבין ללבה של נערה שטרם מלאו לה שמונה עשרה. מעתה שוב לא תהיה מתפתה לכל מחמאה. היא מקימה לה חיץ סביב לבה. אבל אם אתה פונה אליה בעדינות הטבעית הטבעה בעמקי הנפש הרי שבהכרח נשברת האדישות שהקימה למגן. יודע אני" הצטדק חיים בקול שלו ביותר, "שלעתיים נשמע הדבר כחנופה, אולם לי זה נשמע כלשון בה היו משוררי-קדם חורזים את דבריהם לאהובות לבס. לאחר שאישה נוכחה לדעת שאין בכוונתי להוונות אותה פגה לאטה מתיחותה הפנימית. היא מרגישה שדברי אמת".

חיים היה שוכב על גבו, עיניו נעוצות בתקרה ומדבר כאילו היה ממאמר מוכן לפניו אלא שאינו זוכר היטב את הכתוב. בלבו פנימה סמי היה מוכן להסכים עם חיים, אלא שדבר מה היה חסר ברעיונות אלה. הדברים נראו גסים וערומים עד לזרא.

- "לעתיים מרגיש אני עייפות" המשיך חיים "מין רגש שטני נעור בי, להעליב ולהשפיל אלא שאני מתרסן ושומר לעצמי את רגשותי, כי בסופו של דבר אהיה מצטער על דברי".

לא זוכר היה סמי כמה זמן עבר עד שגמר שכנו את דבריו כי נתקף לגמגום ולא מפני שלא עניינהו דברי חיים, אלא שהתעייף מחמת מחלתו. כאילו נשכח מחיים שיש מי שמקשיב לדבריו: סמי שקע בהרהור על רגשותיו הוא. על יחסו לבנות והיה מהרהר ברגשותיו על אהבה שאינה נקנית במתק-שפתיים אלא בכנות, הבנה טהורה יותר. לפי דעתו, אולי צדק כמחשבתו ויתכן שהיה זה רעיון בוסר של נער.

י

עייפה וחיוכה לאה מאוד, הייתה אשתו של חיים, כאשר נכנסה בהיסוס מה לחדר. היה זה אחרי שעת הביקור המקובלת. שעה השאתני נראה דוהה מעט באור הקלוש של החדר. שתי קשתות שחורות נמתחו לה מתחת לעיניה. הגוון, ספק חקי ספק אפור, של מדי הצבא אשר לבשה, טשטש עוד יותר את דמותה. ברור היה לו לסמי מיד כי זאת אשתו של חיים. אבל עברו עד כמה שניות עד שחיים קרא לה בשמה:

- "אתי!" הייתה זו צעקה חגיגית משונה. היא נדעזעה ולו להרף עין לשמע הצליל המזויף של קולו וניגשת אליו במהירות. כאילו רצתה למנוע ממנו את ההזדמנות לקרוא בשמה פעם נוספת. היא הביטה בו בדאגה, שאלה לשלומו.

- "אמרת שתבואי בשש. חשבתי שלא תבואי. היא השיבה לו דברי התנצלות שסמי לא הצליח לקלוט אותם. חיים היה רכון אליה כשהוא מחזיק בכף ידה. היא ניסתה להשתמט מחיבוקו. ברור היה שאינה מרגישה עצמה נוח מהתנהגותו של בעלה. לאחר שנוכחה לדעת שסמי וגם שאר אנשי החדר כמעט שלא שמו לב אליהם, ליטפה בזהירות את מצח בעלה.

סמי היה משער שחיים לוחש את אותם דברי החיבה שהיה משמיע במשך היום בהזדמנויות שונות. אשתו האזינה לו במין רוח של הרגל, דומה שלא האמינה בכנותו. בחדר נדלק אור החשמל. היא ניסתה ללכת, אלא

שעיכב בידה. ביקש ממנה שתבוא גם למחרת. היא לא הבטחה לו בטענה שעליה לעבוד עד שעה מאוחרת:

- "אם אספיק לגמור את תפקידי לפני שש, אבוא" אמרה. אבל טרם יצאה שעה שמרי נכנסה: תחילה מדדה את חומם של החולים, בדקה את הדופק. בחיך קריר בירכה את אשתו של חיים לשלום. ביקשה את סליחתה ונתנה לו את המדחום. אשתו רצתה ללכת. חיים עם המדחום בפיו הראה לה לחכות רגע עד שיגמור למדוד את החום. מאחר שלא יכול היה לדבר השתררה שתיקה לא נעימה בחדר. מרי הייתה מחזיקה בידו ובודקת את הדופק ואילו אשתו הייתה נבוכה והשתדלה שלא לפגוש את מבט עיניה. לאחר מספר שניות קמה ממקומה.

- "אשתדל לבוא מחר" הפטירה קלושות ונעלמה מהחדר. לאחר גמרה לחלק את האוכל, יצאה אף היא. הדלת נסגרה. זמן רב עוד שררה דממה שהופרעה רק על ידי רעש האוכלים.

‡

חיים וינטר שכב על צדו, נשען על מעקה מיטתו. שמיכתו מופשלת מעט ומגלה פיגמה פתוחה שמתחתיה בצבצו שערות חזהו מגוון הברזל. עצמות בלטו מבעד לעור גופו הכחוש. הוא נראה חולני מהרגיל. לפניו על ארונית החולים הנמוכה מונח לוח דמקה, יריבו למשחק, סמי, היה מחשב אותה שעה את צעדו הבא. חיים, מצדו היה מניע את כליו במהירות מבלי להרהר כלל, ניכר בו שהוא מעוניין להפסיק את המשחק. לאחר שסמי הגיע ליתרון גדול, נכנע חיים, אסף את הקוביות והניחן בצד הלוח, בתנועה האומרת שאינו רוצה בסיבוב נוסף. סמי מתח את גופו מתחת לשמיכה והניח לאבריו להיחלץ מעט לאחר שהיו כפופים מזה כל הבוקר אל לוח המשבצות. חיים היה שקוע בהורים ועיניו נעוצות בחלל.

- "על מה אתה חושב?" שאל סמי. לא מהיותו סקרן לדעת את מחשבות רעהו אלא כתואנה לפתוח בה בשיחה, שחיים יציע בתשובה לשאלתו.

- "במרי" ענה חיים לאחר חצי דקה של דממה. סמי העיף מבט בשכנו, כדי לבחון את מידת הרצינות בה נאמרו הדברים.

- "אל תסתכל ככה. אני מדבר ברצינות. על מרי חשבתי." אמר חיים מבלי שהפך ראשו. כאילו היה מרגיש את מבטו של סמי הנעוץ בו. עמוק בתוכו שמר סמי חיבה למרי. אלא שבוש היה לגלות את הדבר בפני רעו הגדול ממנו. לכן הביט בו בתימהון.

- "הכרת אותה לפני שבאה לבית חולים" ניחש סמי.

- "לא" באה התשובה של חיים כשמבטו תקוע מלפניו. הוא הסתובב כלפי סמי. "לא הכרתיה קודם. אבל היא טיפלה בי כשבאתי לבית החולים בפעם הראשונה. אחרי שעזבתי את בית החולים הזמינה אותי לביתה, הייתי אז כשני חדשים בבית החולים. חודש שלם החזיקו אותי מחשש שהקדחת תחזור. היא חזרה אמנם, אבל מאוחר יותר. כעבור למעלה מחודש. היה זה יום שבת. בוקר נפלא היה בחוץ: השמש חיממה את האוויר החורפי. הפרחים בלבבו ודומה גם אני שרוי הייתי באווירת חג. ביתה היה מוקף גן ובו אלפי פרחים. היה זה גן נהדר. איני יודע כיצד הוא נראה עכשיו אולם אז היה נהדר. דירתה הייתה מרוהטת יפה. הכורסאות השטיחים הספה: הכול היה בגוון כהה שקט. אני הייתי חלש מחודשיים של זריקות פניצילין. כאשר הייתי מהלך כרבע שעה הייתה תוקפת אותי סחרחורת וחולשה. כמוכן ששקעתי מיד באחת הכורסאות. מקלט הרדיו היה ממש תחת ידי, מצאתי אז את קול ירושלים שהשמיע את התכנית שלשבת בבוקר. יכול הייתי לספר לך אפילו באיזו רגל נכנסה לחדר. לבושה הייתה חצאית צרה ארוכה שחתך עמוק בו מצדדיו, מעליה חולצה בהירה ולרגליה נעלי בית. צעדיה היו כשל החתול בהלכה על גבי השטיח. שאלה אם אני רוצה לרקוד. למעשה הייתה רוקדת ומחבבת אותי לבל אפול מסחרחורת. אחר כך שתינו תה. ישבנו יחד על הספה וריח חריף של גוף חם היה שופע ממנה. אחרי חודשיים של בית החולים. כל אשר נרדם בתוכי התעורר כנחשול. הרגשתי כורח לנשקה. תאוה שלא יכולתי להתגבר עליה והיא לא דחפה אותי. החזירה את כוסות התה למטבח וחזרה, ישבה לידי על הספה כשחלוק כחול כהה בלבד לגופה. נהיה מאוחר. צריך הייתי לחזור. היא ביקשה ממני שאבוא שוב בעת הפנאי. משום מה לא באתי יותר. זאת לא אוכל אף להסביר, כי אני עצמי איני יודע."

חיים היה שותק כשואף רוח או אולי קיבץ מחשבותיו שהסתבכו. הם היו מביטים זה בפני זה. קרן שמש פרצה לחדר בעד צוהר החלון והאירה על פני שמיכתו של וינטר, אולם כעבור רגע קט שוב נעלמה והחדר שב והאפיר. לפני שהתגייס החל ללמד בבית-ספר עממי". האוטובוס נעצר

*

החורף עבר ונראו סימנים סמנים ראשונים של אביב. האשפוז בבית החולים כבר נראה כסיפור רחוק. מתקופה זו זכור לי אחד הביקורים הבודדים אצל הורי בתל-אביב. אותו ביקור שבו, כנראה, ביקשתי את עזרתם במציאת חדר בירושלים, על מנת שתהיה לי מעט פרטיות לכתוב לנוח ואפילו לישון בשעות שבהן אני חופשי (After Duty), לעתים אפילו יממה. איני זוכר ואולי גם לא ידעתי אף פעם כיצד אבא מצא לי חדרון על גג בניין בן שמונה קומות ואחד הגבוהים בירושלים. למעשה עמדת הגנה מבטון שממדיה היו שני מטרים אורך רוחב וגובה עם חריצי ירייה. אבל ללא מים, שירותים או חשמל. בזמנו המקום שימש כמוצב לתצפית על העיר העתיקה והאנשים שהוצבו שם, כך נאמר לי, נהגו לעשות צרכיהם בדירות שבקומה מתחת. גם אני ניסיתי לעשות כך פעם או פעמיים אבל הובהר לי שהסידור לא יכול להימשך. פעם או פעמים נוספות עשיתי צרכי, כלומר השתנתי, במרזב מצידו השני של הגג. בפעמים הבודדות שהתכוונתי להישאר לישון באותו חדרון הבאתי אתי ג'ריקן מים לרחצה בבוקר, ליד אותו מרזב בצידו השני של הגג – משימה לא קלה, למרות שהייתי רק בן תשע עשרה, לעלות את כל הקומות ברגל מכיוון שבעל הבית נעל את המעלית בטענה שהכבל אינו תקין. חסרון אחר הייתה הרצפה – מין סבכת עץ שאפשרה למי הגשם לזרום למרזב שבפינת החרון. במילים אחרות לו היה יורד גשם המים היו זורמים מתחתי. אבל למזלי כבר חלפה עונת הגשמים וכאשר עזבתי הקיץ היה עדיין בעיצומו. בחדרון עצמו מצאתי כבר מיטת ברזל, כסא ושולחן. אני הבאתי מזרון ושני ארגזי תחמושת. האחד שימש כשולחן לילה שעליו הצבתי פנס נפט והשני כארונית. בקיצור פתרון זול או אפשר לומר "רומנטי" האופייני למדי לדירות שאבא שכר בעצמו, כפי שזכרתי משנות ילדותי ולאחר מכן בפאריז משלהי שנות ה-1950. במילים אחרות, ספק רב אם אבא נתן לבעל הבית תמורה כלשהי, למעט, אולי, הנחה במחיר של רישום או תמונה קטנה. מכל מקום, ברור היה שהחסרונות גברו על המעלות ואי אפשר היה לגור שם גם בגלל החום בשעות היום והקור בלילות.

היות וכאמור דרגות הקצונה שלי עדיין לא פורסמו, הוחלט, לתת לי, זמנית דרגה של סמל ראשון – הדרגה הגבוהה ביותר שלא חייבה אישור מיוחד. הבעיה עם המנוי התעוררה כאשר הוחלף מפקד היחידה והחדש החליט לשנות את האווירה "הירושלמית" הנינוחה ולהנהיג משמעת יותר קפדנית. במילים אחרות מסדרים, מראה מגולח, צחצוח נעליים, וחובת ענידת דרגות לסמלים ורבי טוראים. בקיצור כל אותם סממנים של צבא למעט המדים שהיו עדיין אוסף מקרי של בגדי חקי, שהובא בחלקו מהבית ובחלקו סופק על ידי הצבא. הבעיה עם אותה החלטה, הנכונה לכשעצמה, הייתה שלא היה מדובר במחנה אלא במקבץ בתים מפורז, כלומר לא מגודר, בשולי העיר; בנוסף בצה"ל עדיין לא היו רבי סמלים הממונים על המשמעת וגם לא ההפרדה החדה בין פיקודים ומפקדים. גרוע יותר אף אחד משלושה או ארבעה הקצינים, שהיו שם, לא היה מוכן לערוך את המסדרים. כאשר המשימה הוטלה עלי בגין אותה דרגה מוזרה. ניסיתי להתחמק, כי ראיתי בכך ניסיון להפוך אותי, בעל כורחי, לרס"ר. עם זאת, ברור היה שאותו מפקד הולך ומתקעס. בסופו של דבר ערכתי את המסדר שהיה לא רק הראשון אבל גם האחרון. זמן מה לאחר מכן נשלחתי, כנראה בתור "עונש", לשמש כתצפיתן במתחם הנצור של האוניברסיטה ובית החולים "הדסה" על הר הצופים.

העלייה להר הצופים הייתה כרוכה בטקס מסוים: על פי ההסכם "הפכנו" לשוטרים וניתנו לנו מדים מתאימים. בהמשך הוכנסו

בית החולים הדסה, הר הצופים, ירושלים,
אדריכל: אריך מנדלסון, 1936-38.

בתחילת שנות ה-1970 שרתי במילואים עם בחור
יוצא רוסיה שלימד אותי את משחק הדמקה על
לוח בן 16 ריבועים, המשמש נושא לתחרות בין
לאומיות, שבהן לדבריו יצג את ישראל.

למשוריינים חתומים לגמרי, כלומר עם חרכי הירי סגורים, על מנת שלא נראה את הדרך. כך בחשכה מוחלטת ודומיה למעט, רעש המנוע, זחלנו במעלה ההר כסרדיניים בקופסת פח. כאשר נעצרנו ונפתחו הדלתות מצאנו עצמנו באור יום בוהק על מגרש רחב סמוך לבנייני בית החולים. משם הוכנסנו לאחד האגפים. לרשותנו, הועמדו כמה חדרים כל אחד עם כמה מטות בדרך כלל עם שולחן במרכז. הכול היה לבן עם מסדרונות ארוכים וריקים כמו גם החדרים. הכול, רצפות וחלונות, היו מכוסים אבק. איני יודע מה קרה לציוד שהיה שם. אפשר שהכול אוסן היכן שהוא. הרגשה הייתה שנזרקנו לכאן ללא מחשבה שנייה: לא מפקדים, לא הנחיות. אם היו שם כלי נשק ומכשירי קשר אני לא ראיתי אותם. למזלי הבאתי אתי ערמת ניירות ומכשירי כתיבה, כלומר עט נובע ודיו, בהנחה שאוכל לכתוב, כפי שאכן עשיתי. אבל כרגיל את הטיוטה הראשונה נהגתי לשרבט בחופזה ולאחר מכן להעתיקה לנקי. במקרה זה התמהמהתי מדי ולאחר מכן התברר לי שגבר איני מסוגל לקרוא את הכתוב, למרות שניסיתי מספר פעמים ואולי אנסה שוב בהמשך.

התמזל מזלי ובחדר אתי היה בחור חובב ברידג' – משחק קלפים, שעד מהרה מילא את רוב הזמן. בין כתיבה לקלפים ניהלתי שיחות ארוכות, השד יודע על מה, עם בחור אחר, חובב ספרות ותרבות. אותו משחק ברידג' מצטרף בזיכרוני למשחק השח שלמדתי עוד בצעירותי, על אף שלא הצטיינתי בו. בעיקר בגלל חוסר סבלנות. כך גם משחק הדמקה שהוא מהיר יותר אבל מוגבל מדי. לעתים הצטרפתי לקבוצה הגדולה יחסית ששיחקה יום, יום לעתים שעות על שעות בכדור רגל או כדור יד. אבל המוזר מכל היה האירוע שחזר מדי כמה ימים, בדרך כלל לפנות ערב, כאשר קבוצה של כמה עשרות בחורים היו נעמדים במעגל ומאוננים; תופעה תמוהה שלא ראיתי כמותה או שמעתי עליה עד אז וגם לא בכל השנים הבאות. עם זאת עלי להודות שהדבר הזיר לי במקצת את הריקוד של הבדואים הצעירים כאשר בצעירותי, ביקרנו במאהל שליד כפר גלעדי. אבל בהבדל גדול שם נדמה היה לי, כלומר אפשר שכן ואפשר שלא ואילו כאן הדבר נעשה בגלוי.

מה נשאר לי מהחדש בהר הצופים? מעט מאוד. למדתי לשחק ברידג' אבל לא התמדתי ובסופו של דבר נשכח ממני העניין. אפילו שמו של הבחור שלימד אותנו ברידג' פרח מזיכרוני למרות שהייתי בטוח שנשוב ונפגש אלא שהדבר לא קרה. את הסיפור שכתבתי העתקתי רק עכשיו, אולי מפני שהטרידה אותי המלודרמטיות שבו. נשאר רק הבחור שאותו דברתי על ספרות ואשר שראיתי מדי פעם, אבל קרוב לודאי שהייתי פוגש אותו בין כה וכה היות והשתייך כמוני לחוג דזינגוף. ובכן כאמור כמעט ולא כלום. היה עוד בחור אחד, ירושלמי, ששכחת את שמו וספק אם הייתי זוכר את קיומו אלמלא ראיתי אותו שוב, במחצית שונות ה-1960, יושב על מדרגות הבית השכן. מסתבר שהצטרף לנגרית הרהיטים של הוריו והגיע לתל-אביב על מנת לתאם את המועד למשלוח הזמנת כמה ארונות. למעשה כל מכרי "הירושלמים" נעלמו כלא היו, פרט לאותם מפגשים מקריים שכבר הזכרתי ואין צורך לחזור עליהם מכיוון שלא היה בהם דבר למעט עצם ההפתעה שהנה אנחנו עדיין מסוגלים לזהות איש את רעהו.

בטרם אעבור להמשך השירות בצה"ל, לאחר הר הצופים, מצאתי לנכון לעשות מאמץ ולפענח את כתב היד של הסיפור שכתבתי שם. אותו כתב יד שהיה מונח אצלי מאז, כלומר חמישים ושבע שנים. התחלת הפענוח הייתה קשה, כמעט בלתי אפשרית: כתב לא קריא, מחיקות ודיו שדהה. לאחר שני עמודים שבהם ההתקדמות הייתה איטית מצאתי לפתע בין הדפים עותק של אותה התחלה שייסרה אותי ואשר הכינותי, כנראה, לפני עשרות שנים, אולי אפילו מיד לאחר כתיבת הטקסט המקורי. בניגוד לסיפור "ימי סגריר" שכתבתי סמוך לפני כן, סיפור זה הפתיע אותי מכמה בחינות: ראשית בגין הכתיבה המליצית שהייתה ההיפך הגמור מהשפה שבה דיברנו בחיי היומיום. שנית הקיצוניות עד מלודרמטיות בתיאור מקומות ואירועים. כך למשל התנהגות האב כלפי בנו, הלכלוך בחדרו של

הנער, ההשוואה בין רחוב בדרום תל-אביב ומחנה מעצר, והתנהלות יום עבודה בבניין. כל אלה ואחרים יסודם בחוויות אמיתיות אבל בהגזמה המאפיינת את הכתיבה של נער בן 19 כפי שהייתי באותה עת.

איני זוכר למה השארתי את הסיפור בכתב יד ובצורתו הגולמית. גם לא מתי העתקתי לנקי את העמודים הראשונים. "בצורה גולמית" אני מתכוון לא רק לטעויות בכתיב אלא גם בסיפור עצמו – טעויות שגם אותן הרגשתי צורך לתקן. כך למשל האקורדיון המופיע בפרק הראשון הופך בפרק האחרון למנדולינה. המהפך עצמו מקורו בניסיון אישי. הכוונה לאקורדיון שקניתי סמוך לאחר שהתחלתי לעבוד בבנין, זאת בתקווה שאוכל ללמוד לנגן אם לא בפסנתר, שהיה יקר מאוד באותם ימים, לפחות בכלי עם מנענעים, כלומר כלי שנראה לי דומה בעושר האפשרויות. לצורך זה גם נמצא לי מורה, אקורדיוניסט ידוע למדי בזמנו, על אף שחסרו לו כמה מאצבעות יד שמאל. טבעי הדבר שכאשר התחלתי לכתוב ייחסתי גם לגיבור הסיפור את אותו רצון עד שהגעתי לסיומת ושם בלית ברירה נאלצתי להתייחס לכלי אחר, במקרה זה מנדולינה, שאי אפשר לנגן בה, ללא אצבעות יד שמאל אלא שבזמנו שכחתי לחזור להתחלה על מנת להחליף גם שם את האקורדיון במנדולינה. אותה שכחה שקרתה שלוש פעמים: הן בכתב היד המקורי והן בקטע שבו העתקתי את הדפים הראשונים, ולבסוף עם עצם העובדה שכבר העתקתי לנקי את אותו קטע שהיה כה קשה לפענוח.

טעות נוספת, אבל לא במובן הרגיל של המילה היא הופעתו של אח קטן בקטע הפתיחה. אבל בהמשך אח זה נעלם כלא היה ובצדק מכיוון שהיה מסבך את העלילה והופך אותה מסיפור קצר לנובלה. אפשר שזו גם חולשתם של הסיפורים הקצרים שבה רב הנסתר מהגלוי. במקרה זה למשל כיצד התנהל הבית בעת מחלתה של האימא: מי בישל, כיבס וניקה? לעניין זה אוסיף שאלו דברים שהייתי מודע להם היטב, כי הרי מקורו של הסיפור במחלתה של האימא שלי שהתבטאה בין השאר בסירובה להמשיך בעבודות הבית. על כן למדתי מהר מאוד להכין אוכל לעצמי, בדרך כלל וכמקובל אצל צמחונים, סלט, לחם, גבינה לבנה או ביצה. לא פעם אכלתי במסעדה סמוכה או שקניתי לעצמי מנה פלפל. בלית ברירה למדתי גם לכבס ולגהץ את הבגדים שלבשתי במיוחד באותם מקרים שבהם הכביסה טרם חזרה מהמכבסה שגם היא הייתה קרובה לבית. בקיצור, כאמור, ידעתי לדאוג לעצמי במידה רבה בזכותה של אמא שדרבנה אותי פעם אחר פעם להיות עצמאי ולא תלוי בה או כל אישה בעתיד. עם זאת תיאור העייפות של הנער, הדוחה את עבודות הניקיון מיום ליום, הן בבועה נאמנה של ההרגשה שהייתה לי ביחס לעבודות הבית למרות שבפועל לא הייתי מסוגל להשאיר את מגורי במצב כזה.

תיקון קטן נוסף שהכנסתי לכתב היד הוא השמטת השמות שבהן כיניתי את גיבורי הסיפור – שמות שהם במבט לאחור מיותרים לגמרי. נער קראתי בנימין וולף. לבעל הדירה קראתי מנדל שניידר שהוא במקרה או שלא במקרה חייט במקצועו (שניידר ביידיש=חייט) אבל אשתו נשארה גבי שניידר ללא שם פרטי. לאחד משני חברי קראתי בכינוי ציפופו ולשני דן. אבל השארתי רק את ציפופו על מנת להבדיל בין שניהם ואת כל השאר, כאמור, השמטתי בגין היותם לדעתי, כיום, מיותרים. לעומת זאת אני מוצא תמוה את העדר תיאור התגובה של הנער לידיעה על מותה של האם גם אם היה צפוי: לא מילה, זיכרון או רגש; מין ניכור התואם את יחסו של האב לבן כמו גם את היעלמו של האב הקטן מהסיפור – אח שהיה עשוי לשנות את התפתחות הסיפור לכיוונים, שלא הכרתי וכנראה שחששתי או לא ידעתי, כיצד להתמודד איתם.

ערב יום שישי אפלה שקטה השתלטה זה מכבר על סמטאות השכונה. קולות עלו מדי פעם מאחת הדירות אשר לא כובה בה עדיין האור, עם כי השעה לא הייתה מאוחרת. רגיל לשכב לישון מוקדם באזור זה של תל-אביב. כך מנהגם של בעלי הבתים, הרוכלים והפועלים למיניהם, שמלאו את הדירות, לאחר שאכלו מנה כפולה בליל שישי שעכשיו הכבידה על עפעפי כולם, במיוחד הנשים, שכבר נפלו מרגליהן, לאחר עבודת ההכנה לשבת. הכול היו כמהים למיטה בידיעה שלמחרת אין הקימה נעשית בחיפזון. על כן שכבו להם בנחת הזקנים וההורים.

הצעירים שבשכונה עדיין לא הגיע זמנם לישון, הרי ליל שבת הוא זה וכאמור אין צורך לצאת בבוקר לעבודה, דמם הצעיר דחפם כאשד לבתי הקפה, לאולמות הקולנוע והריקודים שבעיר. לשם הם נעלמים מהשכונה, מתקבצים אל מקומותיהם הרגילים, מגלגלים שיחה שראשה כסופה. יש שבת משחק קלפים, בסמטה מפוקפקת ליד יפו, הייתה מכלה את זמנם וממונם, בנגיסות רחבות. אחרים ששובל שמלה ריצד לנגד עיניהם היו נמשכים אחריו כפרפרים לנר. כך הוא מנהגו של עולם ולא בא איש לתקנו: כל אחד בולמוס אחר תוקפו והרי הוא נמשך אחריו עד אשר ימלא כרסו. קל וחומר עם צעירים שהכול חדש עבורם ושבהם הרצון העז לראות ולחטוף מה שיותר ולא להחמיץ דבר. לכן אף ההורים התרגלו שעם חצות היו צעדים עמומים מהדהדים בין הסמטאות: מבוך מוזר אשר האדיר ביותר את קול ההולך עם לילה - אולי בגלל הבתים שהיו בנויים במתכונת של בלוקים ארוכים משני צדי הסמטה: שתי שורות ארוכות של חלונות, כניסות צרות ומרפסות קטנות התואמות אחת לשניה בצורתן ובמידת אפרוריות השנים הפרושה עליהם, עד היות לשכונה מראה של מחנה או בית כלא אדיר המכביד על לב הנכנס לכאן לראשונה.

שני בחורים שתויים, עם כי לא שיכורים עדיין, ירדו במדרגות אחד הבתים, תוך שיחה עליזה וצהלת שלא התאימה כלל לקצה זה של העיר. מכאן המשיכו לכיוון הסמטה היוצאת אל העיר. קדרות השכונה העיקה בכובדה על השניים, קולותיהם העליזים נהיו עמומים ועד שיצאו אל העיר כבר לא נשמע אלא התיפוף הכבד והמונוטוני של צעדיהם.

באותו בית שעזבו לפני רגע, בחדר שבקומה השלישית, עדיין היו מוארים החלון והדלת היוצאת למרפסת קטנה ושחורה כפיח, אשר צלליה נפלו לאורך חזית הבית. ירח צר האיר קלושות את השכונה. על פי הגוון הצהבהב והמרצד של האור בחדר ברור היה שדולקת שם מנורת נפט, אמנם אגס מאובק של נורת חשמל היה תלוי באמצע התקרה של החדר, אלא שהפקקים הוצאו מזמן על ידי הדיירים הראשיים של הדירה. על כך היה חושב הבחור ששכב שרוע על ספתו מביט אל אותה נורת חשמל שלא דלקה מיום שפרץ ריב בינו לבין זוג הדיירים הראשיים – בעיקר האישה, שהייתה כבת ארבעים, אבל נראתה הרבה למעלה מגילה, מוזנחת ופרועה בדיבורה, במיוחד כלפיו. על כל פנים כך נדמה היה לו ברגע זה.

החדר, שלא היה מסודר ביותר גם לפני כן, נראה עתה כלאחר משה. על השולחן עמדו שלושה בקבוקי יין ובקבוק קוניאק, כולם ריקים וכן שלוש כוסות פשוטות, מאלו הנקנות בפרוטות בשוק או בחנות המכולת הסמוכה. מכאן יצאו הצעירים זאת יכולת לדעת: עדיין שרתה פה רוחה של החבורה העליזה שהעבירה את הערב בחדר תפל זה.

מבטו של השוכב על הספה עמד תקוע, לפניו, בנקודה אחת. עייף היה ועם זאת לישון לא חפץ. ממש לידו, על הרצפה, מונחת הייתה מנדולינה. נאה בצורתה והכלי הנאה היחיד שבחדר. הוא פרט על המיתרים ונשמע קול צרוד, מונוטוני וחסר קצב. היד הייתה עדינה ועם זאת ניכר שבעליה עבד בה, לפי השריטות וסימני חומר שחור, שאינו יורד, הדבוק בהם. היד נשמטה מהכלי בעייפות ונמנום קל תקף אותו. לא היה זה יותר מנער, כבן חמש עשרה. בגדיו היו בצבע חקי: לגופו חולצה ומכנסיים קצרים ממורטים מעט מרוב כביסה. ולרגליו נעליים לא חדשות ולא מצוחצחות. שערו היה זהוב ופניו נעימות, עם סימנים ראשוניים של שפם מתחת לאף – סימנים שהדגישו את שפתו העליונה.

בעלת הבית הייתה עבת כרס, שעה תמיד נתון במטפחת דהויה ושמלתה נראתה כאילו כביסה הגונה לא הייתה מזיקה לה. שרווליה, בדרך כלל, מופשלים עד למרפק, כשהם מגלים זרועות עבות וידיים תפוחות. בעלה לעומת זאת היה דק ככפיס. אדם שיצר רע טבוע על פניו, אולי בגלל אשתו שהייתה רודה ומטלטלת את עצמותיו בטענותיה. ילדים לא היו להם. דירתם הייתה בת שני חדרים מהם השכירו אחד. ועתה היא ממררת את חייו של דייר המשנה וגם בעלה היה עונה אחריה כחד, כי מאז שהחל לעבוד בשותפות עם חייט אחר והפרוטה, שהייתה מצויה בכיסם, הספיקה לכלכלתם, כבר לא הצטרכו להשכיר את החדר השני. אפשר שהנער היה מפנה את החדר אלא שטרחה מרובה הייתה כרוכה בכך עבורו, למרות שקילל את הרגע שנכנס לחדר מזוהם זה, במיוחד מאז ניתקה את החשמל על מנת שישתלק.

באותה שבת בבוקר עמדה בעלת הדירה במסדרון האפל כאשר הדלי שבידה נשטט על הרצפה ברעש גדול. הנער התעורר הביט סביבו ואחר כך בשעונו. המחוגים הראו שהשעה תשע. השעון תמיד מיהר ברבע שעה. בימי חול הדבר גרם לו להזדרז פן יאחר לעבודה, על אף שידע שהשעון בדרך כלל ממנה, עם כי לא תמיד. אבל, עכשיו שבת, לכן כיסה ראשו מפני האור ורצה להמשיך לשכב, אולי עד עשר – שעה שבה היו חבריו אמורים לבוא על מנת לקחת אותה להתרחץ בים אלא שחום היום העביר לגמרי את השינה מעיניו. לאחר שהפשיל את השמיכה התבונן שוב בחדר עם בקבוקי היין, הקוניאק והכוסות כפי שנעזבו אמש. עייפות ירדה עליו מעצם המחשבה שעליו לנקות את החדר. לבסוף מלמל לעצמו שיעשה זאת אחר הצהריים. במחשבה זו החל לתכנן את יומו והגיע למסקנה שאכן אחר הצהריים יהיה הזמן המתאים. למעשה כל זמן שהוא ובלבד שלא עכשיו.

בחדר עמד גם ארון קטן מזוהם ובו שיירי אוכל, קומקום מפויח, כביסה מלוכלכת, שרובה בגדי עבודה מסויזים ביחד עם פטיש, מסור ושאר כלי עבודה, הכול חלוד ובערבוביה. היו שם גם שולחן קטן וספסל אף הם שחורים מפויח ונפט. על הספסל עמד פרימוס ישן. מדי ערב היה מחליט בלבו: הנה עתה הגיע הזמן לנקות מעט את הקומקום או את כלי האוכל, וכל פעם מצא תירוץ אחר. כך נמשך הדבר מיום ששכר את החדר. בתחילה היו בחדר רק הארון, הספסל, המיטה והשולחן. הוא הוסיף וקנה, שני כסאות קש וראי גדול שבור בפניו. כמו כן הביא קערה וכד מים לרחיצת פנים בבוקר. מקלחת עשה בחדר אמבטיה בחזרו מהעבודה. בחדר לא היה שום קישוט למעט כמה קורי עכביש סמוך לתקרה, פס פיוח שחור על הקיר הסמוך למנורת הנפט והרבה שיירי סיגריות ואפר על הרצפה.

לאחר שקם לאטו פתח את הדלת היוצאת למרפסת. החום פרץ פנימה כשהוא מתערבב עם האוויר החמוץ במעט מהלילה ומהבקבוקים הריקים. הוא העביר את הבקבוקים מהשולחן אל פינת החדר, והרהר בלבו: "היום אחר הצהריים כאשר אנקה את החדר, אשטוף גם את הרצפה". זאת כאילו להשקיט את מצפוניו למרות שידע בבטחה שלא יעשה זאת. בהמשך העמיד את הקומקום על הפרימוס ובמאמץ רב הצליח להדליק את האש. להבה צהובה מפויחת ליחכה את תחתית הקומקום שפיתו הייתה עקומה לגמרי היות והתהפך ונפל עליה, כחודש קודם לכן, כשהוא מלא מים חמים. עדיין היו עקבות אותו אירוע ניכרים בצורת כתם בהיר על הרצפה והסמרטוט המלוכלך שבו ייבש את שלולית המים שנשפכו מהקומקום.

בעוד המים מתחממים הניח הנער מגבת על צווארו ורחץ בקערה את פניו, העביר את ידיו הרטובות על שערותיו ולבסוף התנגב, סרק את השער והחל מתלבש באותם בגדי החאקי הממורטים. לאטו התיישב בפאת המיטה והחל לצחצח את נעליו במשחה. באותו רגע נתקל מבטו במנדולינה שעמדה על הרצפה. הוא הרימה, ניסה את צליליה ביד לא אמונה והניחה במזוודה שחורה שעמדה בפנינת החדר.

כחצי שנה לפני כן, כאשר אמו הייתה עדיין בחיים, הייתה היא השולטת בבית. הוא עצמו נכנס לכיתה ט' של גימנסיה ועתיד היה לגמור בהצטיינות את השנה. כך סברו כל חבריו ורוב המורים. הוא לא היה מוצק בגופו וגם על החלשים ביותר לא נמנה. נער שרבים כמותו בכל גימנסיה. כאן התחבר לציפופו. אמנם אין זה שמו האמיתי אבל כך מקובל היה לקורא לו. ציפופו היה דמות מטושטשת למדי: קולו שקט ובקושי נשמע לאוזן, שערו שחור-חום היה לו גם חבר נוסף המבוגר ואף החזק משלושתם, שנראה מפותח לפי

גילו. אבל לימודיו היו חלשים ולבו יותר לנעשה במגרש הספורט מאשר לדברי הלהג של הגימנסיה. אביו הוא ששלחו לכאן מאחר שלא מצא לבנו עיסוק מוצלח יותר. תחילה ניסה אותו בחור להבליט את יתרונו הגופני, על פני שני האחרים אלא שיחס אדישות דק ביותר הוריד את יתרונו הגופני, על לאחר שהסתבך בעניין אהבים ורוחו שפלה ביותר. בנוסף אירע לא פעם שנוקק לתמיכה בעת בחינה וכך התחבבו השלושה זה על זה ועד מחצית השנה היו לידידים. אבל אין להפריז ואף דבר לא נחתם בדם, הנה בכל זאת נוח היה להם, באותה עת, איש בחברת רעהו ולו רק מהסיבה שהכירו כבר בבית הספר העממי עם כי ציפופו למד בכיתה מקבילה. עכשיו שניצני ההתבגרות היו נותנים אותותיהם על פניהם וליבותיהם הולכים ונסחפים במערבולות של נעורים, מצאו השלושה מעט נוחם בגילוי סודות האחד לרעהו. בינתיים הורע המצב בביתו של גיבורנו. אמו שחלתה מכבר לסרטן הועברה לבית החולים. אביו שחנות לסנדלרות הייתה ברשותו חזר לפרקים הביתה בלילה פרוע, כשמפיו נודף ריח של קוניאק.

כך קרה שבאחד הלילות, בתום יום לימודים, ישב הנער ליד השולחן, שקוע בדממה במחברותיו, לפתע נשמע קול צעדים לא בטוחים בחדר המדרגות ואחר כך צלצול. כשפתח את הדלת, אביו שהיה גבוה וחזק מבנו, נכנס לבית, סגר בטריקה את הדלת מאחוריו ובלי שפצה את פיו, נכנס למטבח והכין לעצמו קפה כשידיו רועדות ועגולים שחורים מסביב לעיניו. בנו הסתכל בו בכאב, בעוד החושך זוחל מפנינת המטבח שעמד הפוך מאז שחלתה האם. "סתלק מפה. אמך מתה" אמר האב והתכוון שיהיה הולך לישון, אלא שהבן המשיך להביט בו כשעויות אוחזות בגרונו. הכול נהיה חשוק. לאט, לאט החל נד לעבר השולחן המואר בחדר שהיה יושב בו. פנימיותו ריקה. אחר כך חזר למטבח והמשיך מביט באביו. הלה הסתכל רגע, לפתע תפס כלי שעמד לידו וזרקו בתנופה "הסתלק מפה ולך לישון" אל תסתכל באבך כשהוא שיכור" הכלי פגע בבטן הבן שהרגיש כאב נוקב, כאילו נתקצרה לרגע נשימתו ואמר: "מחר איני הולך לבית הספר" האב שלכאורה התגבר על הקוניאק לפתע נסתחרר ראשו, נאחו בשיש המטבח ונפל על כסא שעמד שם. הנער זחל למיטתו ושכב בה דומם. אבל, הרגיש ריק ובודד מאז שאביו החל לחזור וריח קוניאק נודף מפיו. החושך בחדר עוד הגדיל הרגשה זו. זמן מה עוד היה אחוז בפתח כאשר נשמעו חריקות מהמטבח. אחר כך השתרר שקט בבית וכנראה שנרדם.

בבוקר משונה היה לו להביט בפרצוף של עצמו בראי. הוא התלבש, התרחץ, יצא מהבית והתגלגל עד הערב ברחוב. לבית הספר שוב לא הלך. היום היה ארוך ושמש וגם היה רעב כשחזר לביתו. אביו הסתובב כשהרווי בדירה, כשידו חבושה ודם ניכר על התחבושת. "ממחר תבוא לעבוד בסנדלרייה, אם יתה רוצה לאכול בבית", אמר לו אביו. שונא היה את קולו של אביו שהיה כבעיטה בפניו. הוא בלע את רוקו ושכב לישון רעב. למחרת היום החל עובד בסנדלרייה – חנות קטנה שבה עבד אביו עד כה לבדו, מוציא בקושי את לחמו. עתה משנפצע עמד על כך שיהיה הבן עובד עמו. בתחילת אותו היום הנער שטף וניקה את המקום. שקוע היה בערמת האבק והלכלוך כשאביו נעמד במלוא קומתו בפתח מביט בפנים זועפות, כשעיניו מטיחות בזו על בנו שהיה מתאמץ לעשות רצונו. זעה הייתה ניגרת על פני הבן הכפוף על הרצפה ושוטף אותה. שום עבודה לא נעשתה באותו יום... אביו שקוע היה רובו של הזמן במסעדה הסמוכה לסנדלרייה: מסעדה קטנה ביותר שהולכי בטל נתקבצו בה, מנמנמים בשעות החמות ושותים קוניאק בלילות - קוניאק שעדיין היה נוזל בעורקיהם למחרת בבוקר. עתה הרגיש האב צורך ללגום עוד כוסית שתהה מנקה את החמצמצות שבפיו מהלילה הקודם. מאחר וזו לא הועילה נהיה זעף עוד יותר. קודר, עייף ובשפתיים קמוצות כילה את הכסף שהיה בארנקו. ידו שנחתכה, באותו לילה, מתוך פיזור נפש הייתה עטופה תחבושת שאבק שחור הלך וכיסה אותה. הפצע היה מכאיב עד שלפרקים חפץ לקטוע ולהסיר נגע זה. יודע הוא שבשתייה מרובה, כפי שעשה אביו, אין הגוף ממחר להירפא ובנוסף גם היה מקטר, על מנת להפיג את כאבו וצערו. במשך שבוע שלם היה גומר כל לילה כתריסר כוסיות קוניאק. אחר הפחית למחצית הכמות אלא שהחל שותה את המחצית השנייה בגמיעות במשך כל שעות היום ובערב היה גומר את הנותר.

לאחר שעבר מחצית החודש והבן לא הראה כל נטייה להבין את העבודה החלה חמתו של האב עולה בו להשחית והיה מסתלק מבית המלאכה לפתע

מבלי הגה ונעלם בעזבו את הנער... ירא היה הבן את אביו מאותו לילה שזרק בו את הכלי. נראה היה לו שבעיני אביו הייתה אש זרה ופראית שאינה ידועה לו. בלילה כאשר היה במיטתו ושמע את אביו נכנס הביתה מתנדנד היה מתכווץ, מפחד לזוז, שמא יחרקו הקפיצים. אפילו נשמתו פרחתה מדי שמעו רעש כלים מתהפכים ולא נרגע עד ששמע את אביו נוחר בחדר השני. לעתים נרדם באור והחשמל היה עדיין דולק בבוקר: אור צהוב ועגום ביותר.

בבוקר של יום חם, הנער ישב בבית המלאכה בטל ומשועמם. אביו לא היה כאן, אפילו האבק היה מעייף ולאות פשטה בו. לפתע האב הופיע בפתח ונעץ בו מבט זר ולא מפוכח. "מה אתה מתבטל?!" התנפל עליו. הנימה המאיימת הקפיאה אותו למקומו והחל להניע שפתייו. אבל, עוד טרם יצא הגה מפיו תפש האב מקל שעמד שם והחל כותש את גוף הנער. שתי מכות ראשונות עדיין הרגיש ואחר כך מאומה עד שפקח עיניו וראה את עצמו מוטל על הרצפה, בין שברי שולחן וכלי סנדלרייה הפוכים ומפוזרים סביב. כל גופו כאב ולא יכול היה לקבוע את המקום שכאב לו יותר. שנאה חרישית בעבעה מבין שפתיו שעה שהתרומם. ככלב מנודה שוטט כל אותו אחר הצהריים מחפש מקום לעבוד בו. בניין לבניין היה עובר שואל אם יש עבודה. עד שלערב הסכים אחד הקבלנים להעסיקו. היה זה מגרש מלא קרשים בלויים לחלוטין שהיו אמורים לשמש לבניית פיגומים. למרות העייפות עצם קבלתו לעבודה החזירה לגיבורנו מעט מהביטחון העצמי.

השעה הייתה אחר חצות. הוא לא שב אותו לילה הביתה. כך היה משוטט, תמחה אם יהיה בו הכוח למשוך בעבודה. בינתיים שאל את שני חבריו מהלימודים אם יודעים הם על חדר ואף לווה מהם לירה וקנה בה מעט אוכל לארוחת ערב. עתה סגר את חולצתו וירד לשפת הים במטרה לישון שם. תחילה השתחל את מתחת לצריף גדול על עמודי עץ. קר היה וטחוב. "עלי ללכת לישון" אמר לעצמו וסגר עיניו וניסה לישון. המית הים ורשרוש הגלים בצדפי החוף היה מעוררו מדי פעם. חשכה עטפה את החוף. תחילה היו דמויות מהלכות שלובות זרוע. וקולות צחוק חנוק נשמעו לפרקים. עם רדת הלילה נהייתה הדממה מוחלטת. לפתע נשמע רשרוש רגלים קרוב. אלה נעצרו ליד הצריף, פרצוף שחור שהתכוּפף להציץ מתחת, ראה את גופו של הנער וניגש אליו כשהבל פיו המסריח מקוניאק הולך לפניו. האלמוני נחן אליו ותפשו לפתע בזרעו ביד של ברזל. יבבה נמלטה מפיו ובאימית שיגעון נמלט מהמקום. אותו לילה שוטט בחוצות העיר כצל נד הלוך וחזור. בצינת השחר עם צאת עובדי הניקיון עצמותיו כבר כאבו עליו וראשו היה כבד ואף ריסי עיניו צרבו מחוסר שינה, לאחר שרחץ פניו במימי ברז באחת החצרות הלך לעבודה.

וכך מגיע סיפור זה לאחד הימים אותה שבת. השעה שלוש אחר הצהריים. היום היה חם ומחניק. הנער העביר מבטו על פני הקירות הלבנים שמסביבו, תמה לדעת היכן הוא נמצא. אור יום בקע מהחלון והקירות הלבנים החזירו מנוגהם לחלל, ריח חריף של רפואות היה תלוי באוויר. ידו הייתה כואבת. למעשה לא כאב של ממש אלא מין גירוד מזמזם בכל הזרוע. התקרה מעליו לבנה כשיש ואישה לבושה בלבן צח ניגשה אליו בשקט והניחה יד על מצחו. הוא הבחין אמנם כי בבית חולים הוא נמצא ועם זאת לא ידע מה הביאו לכאן. רצה לשאול דבר מה אלא שמחשבותיו נתבדרו לפתע וכהות משונה שבה לראשו. החדר נעלם מאחורי מסך אפור שהיה עומד מול עיניו. כעבור זמן, האחות נכנסה אליו בשנייה, בדקה את דופקו ויצאה את החדר. כך היה שוכב חרישי ונשימתו כמעט שלא נשמעה בחדר רק למחרת בבוקר התעורר שוב. ראשיתו של דבר משש את ידו. זעקה פרצה מפיו שעה שנוכח, כי שתיים מאצבעותיו אינן על כף ידו. רטט עצבני תקפו. הוא ניבט סביבו בחרדה. כבר נתחדדו חושיו ושאלות מציקות עלו בזה אחר זה. היכן הוא ומה אירע לידו? מה היום ומה קרה? ניסה שלא להאמין שהמציאות כה קשה. כאשר, לפתע, ראה כפתור ליד מיטתו לחץ עליו בעוצמה. בקוצר רוח חיכה לראות אם מישהו בא אלא שהשעה זחלה לאיטה עד שנשמעו צעדים שקטים ואחות נכנסה לחדר וניגשה למיטה. "מה קרה ליד שלי" הייתה שאלתו הראשונה. "איבדת שתי אצבעות במכת גרזן?" באה התשובה ואחריה שמע כממרחק רב "נוסף על כך אין חשש הכול סגור בכי טוב, הרגיעתו והמשיכה "היכן אתה גר? איפה הוריך ונגיד להם?"

לשאלה לו מסר את כתובתו ושמו. אבל נראה שאלה היו ידועים כבר. האחות פנתה לצאת. הוא לא עיכב בידה ונשאר לבדו בהיסגר הדלת.

כמחזה שכולו עגמת נפש עלו לנגד עיניו חודשי העבודה, אצל אותו קבלן. זוכר היה את גופו הצנום נשקף אליו בראי הגדול במערומיו; את הזרועות הדקות והחיוורות שעה שפשט את חולצתו על מנת שיהיה החום פג ממנו. עוד זוכר היה כיצד השמש הצורבת יבשה את ראשו עד לכאב ובועות עלו בעורפו מהחום. כסהרורי היה סוב בין פיגומי הבניין וראשו סחרר עליו. היו אלה חודשים שהיום התחיל בצעקות הקבלן שהיה מאיץ: "או שתעבוד או שתסתלק מכאן" ואז היה מתרוצץ עוד יותר מתמיד. את הפועל שהיה עוזר על ידו ואשר עוד לא הספיק לקחת את הלוחות מידי וכובר היה שולחו פעם נוספת "לך תביא לוחות, עוד לוחות ותזדרז" תמיד אותה מנגינה "מהר יותר! תזדרז! תסתלק!" המילים היו מזמזמים בראשו כזבובים המוצצים את לשד הבריות ואת כל מרצם, בעקיצותיהם הבלתי פוסקות. כפות ידיו היו יבשות כקלף מהלוחות המכוסים שמן שחור, אבק סיד ומסמרים ישנים חלודים.

כרגיל אצל קבלנים פרטיים אין אלא מעט לוחות וקרשים והוא רודף אחרי הפועלים ומוציא מידיהם כל קרש חדש שנראה כזבוב ומשאיר רק את הישנים ביותר שאינם ראויים אפילו למדורה או לחימום מים לכביסה. את אלה שהוא קונה בזול ושופך בערימה גדולה בחצר הבניין ואומר: "הנה הביאו קרשים". לחבר משברי פסולת זו פיגומים פירושו להתרוצץ ולפשפש בלי הרף בין הלוחות הישנים ולהישרט ממסמרים החלודים, בעוד השמש צורבת מעליו והפועל שהיה עוזר על ידו צועק בגרון נחר "איפה התמזמזתי חצי שעה?" ואם היה מעז להגיד כי אין למצוא בין הלוחות הישנים את הדרוש היה מקבל מטר של ניבול פה שנגמר במילים "פועל כבר לא תהיה אף פעם, מוטב שתלך לאביך שישלח אותך להיות גמנוזיסט" לשמע דברים אלה היה מבליג ושותק. לא רצה לריב עם אותו פועל למרות שהלה היה מענה אותו ואף היה רואה פרצופו המנומש בעצמו עיניו. תמיד אחזתו הבעתה כשראה לנגד עיניו את הקבלן הזועף כשהוא סוקר במבט של פלדה קרה כשוקל אם לזרוק אותו לרחוב או לגעור בו שיהא מזדרז. ואף אם היה מניח מעיו על הקרשים לא היה הקבלן מרוצה ואומר: "אני רק מפסיד ממך בעבודה שכזאת".

ימים שלמים היה נע כצל. מתרוצץ בעיניים חצי עצומות, סופג את הגידופים, פוצע עצמו וסופר את השעות העוברות. עם תחילתו של היום היה הזמן זוחל ונמשך עד הצהרים כאילו לא יגמר והמנוחה לנצח לא תגיע. ראשו היה נפוח מהחום והעייפות. השמש לא הרפתה ועשתה מהכול תנור לוהט, עד שאי אפשר היה לגעת בברזלי הבניין מבלי לשרוף את אצבעות הידיים. אחר כך באה השעה עשר ואחר כך הצהרים והאכילה הנחפזת ובקבוקים של גוזז המנפחים את הבטן. ושוב בשתיים בעמוד השמש מעל לראש, ממש מעל לעיר, וקרניה הישירות שורפות הכול. אבל העבודה הייתה נמשכת בעלפון חושים. באחת משעות הצהרים ניגש אליו הקבלן ואמר לו "העבודה שלך אינה שווה לירה ואם אתה רוצה להמשיך תקבל רק שמונים גרוש" ונאלץ להסכים באין ברירה מאחר ולא רצה להסתובב בטל וגם פרוטה לפרטה לא הייתה לו בכיסו.

הברזלן היה גבר גבוה מוצק בגוו מעט שערות לבנות לו בפאות ראשו. כל היום היה עומד בסככתו וזרועותיו נעים לאיטם בכיפוף ברזלים, למען שימן אחר כך לתוך הבטון אף פעם לא נחפו. תמיד היה מחבר את הברזלים המרופפים שלושה, שלושה בחוט פלדה דק. כאשר הבחור היה מתרוצץ בחצר בין הלוחות הישנים נהג להעיף מבט בעבודתו של אותו ברזלן. הלה ראה בצערו של הבחור אלא שהורגל שבמקום עבודה אין משאיים עצות, למרות שרצה להגיד לו לבל ייתן שיהיו גוערים בו ומשפילים אותו. אבל סופו של דבר לא נמלך באם להגיד זאת או לא. חודשיים עברו, הוא ראה את הנער מאפיר וידע שיכרע תחתיו בקרוב, על אף שהיה מניע רגליו וממשיך בעבודתו. אותו ברזלן שקט חרד היה לגורלו של הנער אלא שלא ידע כיצד לגשת אליו. אף לו היה בן אמנם צעיר בכמה שנים ולכן היה יחס של חיבה מתעורר בלבו לפרקים. בעיקר שנא את הצעקות של אותו פועל בניין – היי בחור רוץ תביא לי לוח של ישמונה עשר! לך להביא קרש של ישבעים וחמשי!

אבל בסיכומי של דבר המשיך לכופף את הברזלים ומנוחתו לא הופרעה עד כדי להתנער ולומר דבר.

לאחר יום של פרך הייתה רוח קרירה באה מאת הים וגלגל החמה האדום קרב לאופק. לעת זו הייתה נשמעת הצעקה "ארבע! ארבע!" שפרושה העבודה נגמרה. רק אז היה הנער ניגש לברז ונותן לקילוח המים לזרום ולשטוף את ידיו שהסיד עשה בהן חריצים ואחר כך היה מטלטל את גופו עד לחדרו שבשכונה הדרומית. כאן זרק את תרמילו מכוסה האבק. הסיר את בגדיו כשענן קל של אבק מתמר ושוקע בחדר. כעת היה משליך גופו לספה ונרדם – עד למחרת, ליום העבודה הבא.

אלא שבאותו יום לא זכה לשמוע את הקריאה "ארבע! ארבע!" היה זה בשעה שתיים לערך כאשר חתך קרש שבידיו בגרון. הפועל האחראי עליו היה מביט בו מעל לפיגום. הוא ניסה לעבוד במהירות. לפתע החל הכול מרצד לנגד עיניו. צורות מוזרות של פרצוף הקבלן הפועל והברזלן רצו במהירות מטורפת מול עיניו עד שמצא עצמו מתעורר בבית החולים.

בימים הבאים היה סוקר את מעשיו במשך החודשים האחרונים באדישות, כאילו ממרחק שאין לו סוף. נוח היה לו להיות שוכב ומתפנק על הסדינים הנקיים. פניו האפרות היו עתה צהובות. השינה תקפה אותו שוב וכאשר הקיץ הייתה שעת ערב חמים, מבעד לחלון עלו קולות הקריה. בחוץ המו החיים, וחשק נעור ועלה בו לשיר ולנגן על המנדולינה שלו. קולו נעצר בגרונו בידיעה, כי זה נדלק בעיניו. שוב לא יוכל לנגן. ברעיון זה נתרכזו תמצית צערו. אז הפך פניו אל הקיר ובעיניים פקוחות לרווחה תקע בו את מבטו. הרגיש כאב בגרונו מדמעות שנחנקו והחל בוכה ובוכה עד שנרדם.

*

ברים ומועדוני חיילים

אחת הסיבות שכתב היד שחיברתי על הר הצופים נשאר שנים כה רבות בצורתו הגולמית נבעה, כנראה, מההפתעה שקידמה את פני כאשר חזרתי לירושלים. היחידה שבה שרתי נעלמה כלא הייתה. המקום שבו התייצבתי, כלומר אצל קצין העיר, לא ידעו לאן להפנות אותי. לכן נתנו בידי צו תנועה ללא יעד וללא הגבלה זמן, בנוסף לכרטיסי אוטובוס והפניה פתוחה למלוונות בכל הארץ. מצויד באלה הייתי אמור למצוא בכוחות עצמי את היחידה שאליה השתייכתי. תחילה נשארתי יום או יומיים בירושלים, וביליתי בריקודים במועדון החילי, משם המשכתי לתל-אביב. כאן נשארתי כשבוע: בלילות ישנתי אצל הורי ואת שאר הזמן על הטיילת או במועדון החיילים ברחוב הירקון. במקום זה פגשתי את אחד ממכרי אף הוא איש מרגמות ששירת זמן קצר בירושלים. ממנו נודע לי שהבסיס נמצא במחנה בית ליד וגם הוא, כמוני, בדרכו לשם. בינתיים אפשר היה לבלות יחד עוד כמה ימים בתל-אביב - שכללו חוויות שלא ידעתי כמותם עד אז.

זה עתה כתבתי כמובן מעליו, כאילו בהיסח הדעת, על הריקודים בירושלים בעוד שלמעשה הייתה זו לי הפעם הראשונה שעשיתי זאת במקום פומבי ובהנאה רבה, ולא סתם ריקודים אלא סווינג, רומבה, טאנגו וכיוצא באלו, שלמדתי בזמנו עם זאב – בדיוק אותם ריקודים שנחשבו כפסולים בעינינו עוד כשנה לפני כן. עם זאת עלי להודות שלא מיהרתי לחזור לסוג בילוי זה בתל-אביב, אולי בגין היותו מזוהה עם מועדון "גלינה" שעל טיילת החוף, בין אלנבי ורחוב טרומפלדור – מועדון שהיה מזוהה עם בלורית ה"ברילנטין" ונעלי הלכה; סגנון שזכה כעבור עשור לפרסום בין לאומי בזכות אלוויס פרסלי. בקיצור הריקודים הסלוניים בבתי קפה יצטרכו להמתין עוד שנה שנתיים עד שיהפכו לפופולאריים גם בחוג מכרי. בינתיים כאמור הבילוי בתל-אביב באותם ימים התמקד במועדון החיילים ברחוב הירקון קרוב למדי לאותו קפה "גלינה". כאן אולי המקום לציין שבפועל מקום זה, למעשה

כאשר נכנסתי לראשונה לאותו מועדון המקום או ליתר דיוק הסגנון נראה לי מוכר בגין היותו זהה למועדון "פינק" בירושלים.

לכאורה הייתי צריך להכיר את מועדון החיילים ברחוב הירקון עוד מתקופת לימודי התיכון. המדובר באותו צריף שבו ניסתה לובה צפוני (גולדברג) מייסדת "כסית" לפתוח ללא הצלחה, מועדון לחוג התרבות – לאחר שמכרה (1944) את "כסית" ליחצקל איש-כסית (ויינשטיין). מוזר בעיני שבזמנו לא חשבתי על כך במיוחד בגלל אביו של חברי זאב שהשקיע וכנראה הפסיד את כספו בניסיון זה. הצריף שימש סמוך לפני קום המדינה כמועדון לחיילים בריטים – חיילים שמקצתם שוכנו בכמה צריפים שהוצבו בגן לונדון הצמוד לצריף ומקצתם, גם ברחוב הירקון, אבל צפונה יותר למרגלות גן העצמאות, שהיה עדיין גבעת כורכר שוממה, כמובן שלא יכולתי לדעת שאתו צריף נבנה בשנות ה-1920 כמועדון תרבות לפועלים שבו נוסד תיאטרון "האהל" ואשר אבא הציג בו, בזמנו, את התמונות המופשטות. (ראה גם פרק אבא).

יחצקל איש "כסית" (במרכז).

לובה גולדברג-צפוני, מייסדת קפה כסית הראשון והשני וקפה אררט.

אותו בר שמאחוריו מדפים עמוסי בקבוקי ליקר וכוסות. בזמנו בהיותי בתיכון אני זואב היינו מתחזים למבוגרים ושותים בירה באחד מהברים הרבים בשם "המוזג" שנפתחו בעיר; מקומות שלא הקפידו לברר באם אכן מלאו לנו שמונה עשרה. בירושלים, כפי שכבר ציינתי, למדתי לאהוב משקה בשם הורסס נק: שילוב של וויסקי וגייג'ר אייל. מועדון בתל אביב עשיתי הכרות עם כמה ליקרים מתוקים שנראו לי אקזוטיים: ביניהם אחד, בצבע סגול, בשם "פארפה ד'אמור" ואחר בטעם תפוז בשם "קורסאו" – ליקרים שבהם אהבנו לכבד את הבנות שבאו למועדון, מהן במדים ומהן ללא מדים. למעשה המדובר בסוג של הבנה סמויה: בירה וויסקי וקוניאק נחשבו למשקאות גבריים והליקרים כמתאימים לנשים למרות שכולם ידעו שכמות האלכוהול שבהם זהה ואף גבוהה יחסית לכל שאר המשקאות.

לא הייתי מרחיב את הדיבור על מועדון החייל ברחוב הירקון אלמלא התחבר בזיכרוני עם כמה מהבנות שהכרתי שם: האחת נערה שמצאה חן בעיני. לאחר כוסית או שתיים במועדון הסתובבנו קצת על הטיילת משם המשכנו לדיזינגוף. בדרך סיפרה לי שהיא עצמה ממושבה קטנה, אבל ותיקה, למרגלות הכרמל ואף הזמינה אותי לבוא אליה לביקור. כעבור יום או יומיים הגעתי לשם, באוטובוס, בשעת אחר הצהריים המאוחרות. עד מהרה מצאתי את הבית. להפתעתי לא הוזמנתי פנימה אלא היא זו שיצאה החוצה. לאחר שיחה של כמה דקות נפרדה ממני ונכנסה הביתה. בקיצור נשארתי עומד בפה פעור. בהמשך הסתבר שהאוטובוס שבו הגעתי כבר עזב ואין אחר באותו יום. בלית ברירה נאלצתי ללכת ברגל, מרחק של למעלה משעה, עד לכביש הראשי וכאן חיכיתי עוד זמן רב לטרמפים שייקחו אותי העירה – מסע שנמשך עד סמוך לחצות.

בקטע הקודם ציינתי את הסיבה לכך שהפסקתי לכתוב בצורך, בין השאר, לצבור יותר ניסיון חיים. המרכיב החשוב בניסוח זה הוא ההבחנה, אמנם בדיעבד, שאין מדובר רק בחוסר ניסיון אלא בהיבט עמוק יותר: ההרגשה שהדברים שאני כותב אותם מבטאים את אשר אני מרגיש ויותר גרוע: החיים עצמם למרות חוסר הניסיון היו או לפחות נראו לי, הרבה יותר תוססים ומעניינים מאשר הסיפורים והשירים, שטויותי מרסיסי האירועים. דוגמא לעניין זה הוא מפגש שהיה לי במועדון החייל ברחוב הירקון, לא עם אותה נערה מהמושבה אלא עם שתי תל-אביביות. אני הייתי עם אותה מכר מהיחידה שלי אשר ממנו שמעתי שהבסיס החדש שלנו נמצא במחנה בית-ליד. אפשר אפילו שהמדובר באותו יום או למחרת, כי חופשתו הסתיימה והיה עליו לחזור. הבנות, על כל פנים נאחזו בנו, תרתי משמע ומשכו אותנו החוצה והתגפפו אתנו בלחישות "בא לנו...בא לנו...". זכור לי שהיה זה ביום שבת אחר הצהריים. הרחובות היו ריקים. ניסיתי להגיע לבית מרקחת לקנות קונדוס אבל כולם היו סגורים. בינתיים המשכנו להתגפף לעתים תוך כדי הליכה ולעתים מאחורי קירות המגן בכניסות לבתים, אבל לא העזתי כמו שאומרים "ללכת עד הסוף" ללא אמצעי מניעה והגנה. כאשר נפרדנו כעבור למעלה משעה לא רק שהייתי מתוסכל אלא גם בהרגשה של כישלון – הרגשה קשה שנצרכת בתודעה ואינה נשכחת גם לאחר עשרות שנים.

אותה תחושה של תסכול וכישלון נמהלה עוד באותו זמן. באירוע אחר דומה/שונה, שוב מדובר במועדון החייל ברחוב הירקון. הפעם הייתי לבד כאשר פגשתי שם, כנראה לפנות ערב, בנערה שופעת חיים שמצאה חן בעיני. עד מהרה נקשרה בינינו שיחה. קרוב לודאי שגם שתינו ואולי גם אכלנו דבר. לאחר מכן כאשר החשיך ביקשה שאלווה אותה הביתה. מסתבר שגרה בשכונת התקווה. התחלנו ללכת באותו כיוון. זכור לי שחצינו את הגשר המוביל ליד אליהו ואת השכונה עצמה והלאה דרומה דרך השטח, שהיה פתוח בזמנו, עד שהגענו לשולי שכונת התקווה. כאן נפרדה ממני ונעלמה בין הבתים ומאז לא ראיתי אותה. לכאורה סיפור בנאלי חסר משמעות שהיה נשכח לגמרי אלמלא החוויה יוצאת הדופן שעברה עלי באותו שדה פתוח. כל הדרך

לשם צעדנו צד בצד אלא שמדי פעם הסתובבה כלפי חיבקה ונישקה אותי עד שעבר בי גל של יצרים שגרם לי פעמיים-שלושה לפורקן – תופעה שלא ידעתי כמותה עד אז ובדיעבד גם לא בכל עשרות השנים הבאות. כאשר הגענו לשולי שכונת התקווה נפרדה ממני ונעלמה בין הבתים מבלי שקבענו דבר. עלי להודות שעוצמת החוויה גרמה לי לחרדה בגלל הבלבול בין שכרון החושים ואובדן השליטה העצמית. תופעה דומה אבל בעוצמה פחותה קרתה שוב כעבור זמן קצר. שוב באותו מועדון, אבל עם נערה אחרת, גם היא מלאה ותוססת, שהרגשתי כלפיה את אותה משיכה עד אובדן שליטה אלא שהנסיבות השתנו: המדובר בחיילת, למעשה נהגת של אחד ממפקדי חטיבות הדרום. שנינו היינו, כנראה, ביום האחרון של חופשה קצרה. זכור לי שליוויתי אותה עד הבית בדרום העיר – מקום שלא נשכח ממני עד היום. ראשית מפני שלדבריה גרה בדירה שמעל לחנות של הוריה. פירושו של דבר שלט שעליו הופיע שם משפחתה ושנית הנטייה שלי לזכור פרטים חזותיים על אף שלא יכולתי לדעת על קיומה של התופעה אלא במבט לאחור. השאלה העולה בלבי היא מדוע לא חזרתי לשם? בניגוד למקרה של האדמונית מירושלים והנערה משכונת התקווה, איני יכול לתרץ את הדבר באי ידיעת השם והכתובת המדויקת. התשובה היא כנראה שילוב של הפכים המנטרלים זה את זה: מחד דחף להרפתקה והתמכרות מינית מאידך הרתיעה או הפחד בפני אובדן שליטה – תופעה שאיפיינה את אותה חופשה והמפגשים במועדון החייל בתל-אביב. אין לי ספק שעוצמת החוויה גרמה לי לזעזוע אבל גם לחשש שאני עשוי להסתבך במבוכ שלא אדע כיצד יוצאים ממנו. לכן בחרתי שלא לחזור לאותו מועדון ולא לפגוש את אותן נערות. עם זאת עלי להוסיף שרגשות אלו חזרו על עצמם בנסיבות אלו ואחרות ואף קבעו במידה לא מעטה את מסלול חיי.

האמור על עוצמת החוויה והשפעתה על מסלול חיי מבוסס על דברים שאני עתיד להעלות בהמשך. בשלב זה יספיק אם אציין את התפתחותי המינית כמסע ארוך בארץ לא נודעת. היו בו כמה שלבים: הראשון היה התעוררות עמומה של אהבת נעורים ראשונה, בעקבותיו בא השני בצורת קריאת הספר על "חיי המין של האדם". ספר זה פתח בפני עולם תיאורטי של אפשרויות שנדרשו לי כמה שנים עד שחוויתי כמה מהן. השלב השלישי היה התגברות הלחץ מחד והסקרנות מאידך, שהובילו אותי ביחד עם זאב אל בית הזונות ביפו; המטרה הייתה, כך אמרתי לעצמי, לרכוש את הניסיון הראשוני ההכרחי על מנת לעבור את מחסום פחד הכישלון, כלומר שבבוא היום לא אדע מה עושים. אותו פחד, אבל הרבה פחות מדאיג, כמו הנשיקה הראשונה אלא שעל כך ניתן היה ללמוד מהסרטים. המסע ליפו היה למעשה כישלון, כי בסופו נשארתי בתמימותי עד לשלב הבא, כעבור כשלוש שנים כאשר התייחדתי לילה שלם במלון "עדן" בירושלים, עם אותה, אחות מעשית, שנעלמה עוד בטרם התעוררתי בבוקר. השלב הרביעי הוא המפגשים עם נערות מועדון החייל בתל-אביב, שלב שלא נפתח בבת אחת אלא בהדרגה מעשור לעשור.

השוני בצריף מועדון החייל ברחוב הירקון בתל-אביב, נבע, לדעתי, מתמהיל חברתי מיוחד במינו. אפשר שאותה תופעה התקיימה גם במועדון החייל בירושלים אלא ששם ביקרתי רק פעם אחת לאחר שירדתי מהר הצופים. לעת זו היחידה שלי עזבה את ירושלים, כפי שכבר סיפרתי וכתוצאה מכך גם רובה של החבורה שאיתה ישבתי בקפה "ירדן". השאר התפזרו ונעלמו או שעברו לבתי קפה אחרים אבל לא ידעתי באיזה מהם. קרוב לודאי, שנשארת בירושלים יום או יומיים, אבל לא היכן ישנתי או מה עשיתי במשך היום. הפרט היחיד הזכור לי והמתקשר לאותם ימים הוא נערה שהכרתי קודם. הייתה זו חברה של חברה מאותה יחידה שאליה השתייכתי ואשר משום מה נשארה בעיר, אבל לא היכן נפגשנו וגם לא דבר ממה שעשינו. למעשה המדובר בשיחה עם אותה נערה שהתקיימה בתל-אביב כמה שבועות לאחר מכן ואשר בה אמרה לי "תדע לך שנכנסתי להריון אבל אל תדאג כבר עשיתי הפלה". זכורה לי היטב המועקה שהרגשתי – במיוחד מפני שלא זכרתי, לא אז

ובודאי לא היום, שהיה בינינו קשר אינטימי. אבל, גם לא זכור לי שחשבתי בזמנו שאינה דוברת אמת. לעומת זאת זכור לי היטב שאותה הצהרה נאמרה כאשר נפגשנו במקרה, לפנות ערב, ברחוב המלך ג'ורג' סמוך לגן מאיר. המקרה נראה לי תמוה עד היום. לכאורה שכחתי או אולי רציתי לשכוח את אותה נערה – למעשה השניה שקיימתי אתה יחסים מלאים. ואם הייתה לכך סיבה כלשהי גם אותה שכחתי. סיפור דומה, כלומר על הריון והפלה, שמעתי כעבור כעשר שנים אלא שביחס אליו הפרטים זכורים לי היטב, אבל כמו שאומרים דיה לצרה בשעתה.

בקטע הקודם התחלתי לדבר על ייחודו של התמהיל החברתי במועדון החייל בתל-אביב וסטיתי מהנושא. הכוונה הייתה לציין את המקום כנקודת מפגש בין צעירים, בנים ובנות, מקצוות שונים של החברה שדרך כלל לא היה מגע ביניהם. הדבר שקישר את כולנו הייתה אווירת ההשתחררות של "למחרת המלחמה". איני יודע כמה זמן ארכה אותה אווירה מכיוון שלא חזרתי לאותו מועדון. בנסיעות הבאות בימי החופשה בחרתי לנסוע למקומות שונים כך למשל בילוי של יום או יומיים בחיפה, ממנו זכורים שמות של מקומות כגון "סטלה מאריס", בית קפה בשם "פנורמה" והמדרגות שירדו ממנו עד לעיר התחתית – ירידה שמשום מה עשינו כמה חברים בחצות הלילה. זכורים לי גם ביקורים בצפת ובטבריה ומדי פעם בתל-אביב אבל לא באותו מועדון – אולי בגלל החשש שבפגישה עם אותן בנות שוב אאבד שליטה וכפועל יוצא גם את הביטחון העצמי.

במבט לאחור אני מודע לכך שבמידה מוגבלת מאוד התופעה של עירוב חברתי התקיימה גם בקרב בני הדור הקודם. בעיקר כנראה בירושלים – מעין כור היתוך של עדות ושכונות. אבל רובו בין בני זוג מאותו "מעמד" כגון בעלי רכוש, קבלנים, סוחרים ומקצועות חופשיים. אותה מסורת אפיינה גם את הירושלמים ששירתו ביחידה שלי ואולי גם באחרות. סימנים ברורים מסוג זה היו בגימנסיה "הרצליה" שבה למדו בני מזרח ומערב, בני העיר ובני מושבות. אבל, שוב, בהגבלה מסוימת: כולם מהמעמד הבינוני ומעלה. מצב דומה התקיים גם בגימנסיה "רחביה" בירושלים והגימנסיה "הריאלית" בחיפה. בקיצור חוג מצומצם למדי של החברה, ואילו, בגימנסיה "שלוה" היינו כולנו מאותה שכונה וכפועל יוצא כולם בני עולים ממרכז ומזרח אירופה. לעומתם מועדון החייל ואולי ראוי לומר מועדוני החיילים, ליכדו שכונות ושכבות רחבות בהרבה, אפילו יותר מעצם השירות בצבא שנחשב לכור ההיתוך של הדור, וזאת מאחר שהתייצבו כאן, כלומר במועדונים, גם בנות שטרם גויסו או לא שירתו כלל בצבא. הכול בתקווה למצוא בן זוג. למעשה היו אלה מקומות מפגש הדומים לרוב הברים הצבאיים והאזרחיים בעולם: תופעה שונה מבתי הקפה – כל אחד עם חוג משלו. במילים אחרות הישוב עדיין לא היה מקשה אחד. אפילו לא בקרב בני דורי. במקביל נוצרו גם זוגות מקצוות שונים של החברה, הנחה המבוססת על שלושה-ארבעה ממכרי – ביניהם כאלה שנתקלו בהתנגדות או בהסתייגות ההורים ובלית ברירה השתקעו למספר שנים בעיר אחרת מזו של הוריהם.

מבית ליד לדיר עמר

איני יודע כמה זמן בדיוק התעכבתי בדרך למחנה בית ליד לאחר שירדתי מהר הצופים. אני מניח שהמדובר בשבועיים לערך. זכור לי שהיה שלב שבו הרגשתי שעלי לסיים את המסע הביולוגיים בטרם ייהפך לסוג של היעדרות. באשר למחנה בבית ליד מעט מאוד נותר לי מהתקופה שהייתי שם רובה בחוסר מעש. במערפל זכור לי שביקרנו, החבריה ואני, במעברת עולים שהייתה סמוכה למחנה. קרוב לודאי בתקווה שנכיר שם בנות, אבל כנראה ללא הצלחה כי לא נותר אצלי אפילו צל צילה של חוויה כלשהי. אותו הדין ביחס לכמה נסיעות לכיכר המרכזית של נתניה. על קיומם של ביקורים אלה במעברת

הקורא דברים אלה עשוי לשאול מדוע עד כה הזכרתי את בתי הקפה של ירושלים וחיפה ומועדוני החיילים אבל לא את דיונון העתיד להיות עבורי מעין מולדת. ובכן התשובה פשוטה: התופעה הדיונונית עדיין הייתה בחיתוליה. "כסית", "קנקן" ושאר בתי הקפה של דיונון היו עבורי מקומות המפגש של אבא ומכריו כלומר המבוגרים. צעירים כמוני עדיין נפגשו על הטיילת, כיכר מוגרבי או כאמור מועדון החייל. מצב זה עתיד להשתנות כמעט בין לילה בתחילת שנות ה-1950 אבל זה סיפור אחר שעוד אגיע אליו בהמשך. עם זאת ראוי למור מיד שהדור או חצי הדור הקודם – אלה הקרויים סופרי ומשוררי תש"ח, רובם מבוגרים ממני בשלוש שנים ויותר כבר נהנו לשבת ב"כסית" או ב"קנקן" על מנת להימצא בסמוך לאברהם שלונסקי, נתן אלתרמן, אלכסנדר פן ושאר חלוצי "המודרנה" העברית.

דיר עמר, 1952.

ובנתניה, אני מקיש מההרגשה העמומה של ריק ובזבוז זמן כל פעם שעברתי בשנים הבאות בצומת בית ליד נתניה שעל הכביש הראשי. הדבר האחד העומד בבהירות מול עיני הוא מועדון הקצינים והסמלים במחנה – מועדון עם דימוי של בר אנגלי, כולל הנוהג להסתובב הלוך וחזור עם כוסות גבוהות של ויסקי סודה. גרועה יותר הייתה מבחינתי הנטייה להשתמש, ללא צורך, במילים אנגליות; תופעה שנראתה לי כפסולה וחסרת רגישות לאור מעללי הצבא הבריטי שגרמו לרצח רבים מהלוחמים בחודשים שלפני קום המדינה, כלומר פחות משנה קודם לכן. בקיצור חיכיתי בחוסר סבלנות עד שאקבל צו תנועה לבסיס אחר.

בסופו של דבר נשלחתי לבסיס קטן בשם דיר עמר – מקום הידוע היום בשם "איתנים", במחצית הדרך בין צובא לרמת רזיאל. עמדו שם שלושה ואולי ארבעה בתי בטון ואבן מצפון וממערב לרחבה פתוחה. מסתבר שבזמנו, לפני מלחמת העצמאות היה כאן בית ספר חקלאי. הבתים נראו לי אמנם ככיתות או משרדים אבל לא ברור לי היכן גרו התלמידים אלא אם כן היו חוזרים בערב לבתיהם בכפרים הסמוכים. גם לא זכורים לי כל סימנים האופייניים ללימודי חקלאות כגון חממות או משתלות של עצי פרי. על כל פנים, אנחנו, קבוצת החיילים, למעשה כחמישה עשר איש, ישנו בחדרי הכיתות מצפון לרחבה ואילו בניצב ממערב עמד בית בודד ובו חדר אחד שימש כמשרד ושני האחרים למגורים שלי ועוד שניים או שלושה סמלים. קצינים לא היו בינינו וגם לא נאמר לי ולא שאלתי מה היה תפקידנו שם. אבל בצבא כמו בצבא, דברים נעשים גם מבלי לדעת למה. רק עכשיו עולה בדעתי האפשרות שהכוונה הייתה לאכלס את המבנים, כנראה, בגלל החשש שהערבים יחזרו, היות ובכל הגבעות מסביב כמעט ולא הייתה נפש חיה. החיילים עצמם היו ברובם עולים חדשים וטירונים שהתגייסו זמן קצר לפני כן. אפשר שהגיעו מקפריסין, כי רובם דיברו מעט עברית. על מנת שלא נשב באפס מעשה עלה בדעתי לצאת אתם למסעות קצרים. מסעות אלה, נועדו, כולם דרומה מדרך עמר, גם לגבש במקצת את "רוח היחידה" ובו זמנית לחזק את הקשר עם הנוף הנפלא שסובב אותנו מכל עבר – נוף שהזכיר לי במידה רבה את הרי הגליל.

המסע הראשון היה קצר והתמקד בעמק שלרגלי הגבעה שעליה הוצבנו. המסע השני היה ארוך יותר ונמשך כמעט יום שלם עלו וירוד ישר מגבעה לעמק – מסע שבו גילינו כמה מעיינות קטנטנים שהזינו יובלים דקיקים. אלה עוררו אצלי את זיכרון הטיולים שערכתי עם ילדי כבר גלעדי. גרם לכך, כנראה, ריח המים והצמחייה הגדלה לידם. זכורה לי התחושה המיוחדת של מי שהולך בראש. אותה תחושה המבטלת את העייפות והצמא. זכור לי גם שהנהגתי, למעשה כפיתי, משמעת מים, בגין האמונה שבכך טמון סוד חישול הגוף להליכה ממושכת, למרות שהדבר גרם לסבל רב לכולם. במקביל הרגלתי עצמי ללכת במין קלילות על מנת שלא להזיע ומעל לכל לא לאכול דברים מלוחים המגבירים את הצימאון. איני יודע איך הרגישו שאר אנשי היחידה. לפחות לכאורה נראה היה כאילו שמחו על כל פעילות שהפגה במעט את השעמום: אפילו מעט התעמלות בוקר ותרגילי סדר. מבחינתי, על כל פנים, הייתה זו אחת התקופות היפות. הפוגה קלה בחיק הטבע ובעיקר, בדיעבד, זמן לכתיבה כמה שירים ברוח ציורי המילים איני יודע מה היה סדר כתיבת השירים אבל אני מניח שבין הראשונים הייתה סדרה של שלושה שבהם מורגשת עדיין האווירה של החורף הראשון בירושלים מחד – אולי בגין היותה כה סמוכה ממזרח, ומאידך תל-אביב החרוטה תמיד בתודעתי, אבל מעבר לכך ניתן היה לראותה או לפחות כך נדמה היה, הרחק על קו האופק במערב. חלקו הראשון של שיר זה נבחר לפרסום (26.1.50) בכתב העת "בשער" על ידי העורך. הסופר משה שמיר (1915-2004). איני יודע למה השמיט את שני הבאים אחריו. אני על כל פנים מביא אותו במלואו.

משמעת המים בוטלה כעבור מספר שנים כאשר התברר, במחקר רפואי, שאינה תורמת דבר ובנוסף קיימת סכנת התייבשות העשויה לגרום למוות.

"נתיב" ושירים אחרים

1. לא חיפשתי הרים כחולים שבאופק/ לא רדפתי שקיעת החמה אל הים. / על ימים שחלפו בשטפם האכזר- / לא קוננתי שבעה בעברם. // עיני פקחתי לשביל ואביט עד כאב/ אל הבוץ בו עד-הנה בוססתי ימים. / לא רציני לשכוח סבל. / שכוח דרדר הגדל/ בצידי הדרכים. // והנה אך ישבתי לפוש על הסלע/ ותאחז עפעפי התנומה, / אז חלמתי: שקיעה בין ערביים. / ומראה הוד הזריחה - / בהרים הכחולים שבאופק.
2. הזמן בדהרתי השיגעון/ סחפתני במרכבות המחוגים/ ואני נבוכ במחול שדים/ שסבבני בשאון. // הצלקות אשר בלב, / נושאים את צער הכאב/ אשר חזי נושא בי כלפיד. // ולאן אלכה? // כלך לך! נשמע ההד. // הנה אני דומם ובדמעות/ אשא תפלת טרוף לקמט השמלות... // אשר ראיתי בדהרי ברכב המחוגים. // בדהרי בדהרי בדהרי.
3. העצים בחלונני שחוחים/ עבים נעים כהלוויית נפטר/ בתים בעיר מנאקים/ בצליפת שבטי מטר/ סביב סביב תוגה/ גווני הצבע הכהה/ אשר עטה לבי על המראה/ תעתועי החזיונות.

השיר השני, שוב לדעתי ולא על פי תאריך נתון היה זיכרון הטיולים בכפר גלעדי - אולי בזכות המסעות שערכתי שם ועתה כאן במחנה דיר עמר ואולי עצם הישיבה במרומי גבעה המשקיפה על הסביבה: האחד בגליל העליון והשני בהרי יהודה.

ארצי...מי ייתן ושוב אשוט / בשביל רמים למשגב עם/ אשפיל ראשי לתהום מתחת/ לנחלים לסוף ולאגם / אחר אגביה מבטי להר/ אל השלגים בפסגתם/ לעץ הברוש ולאון זקן ימים/ גם אל גווי הרענן/ ינשוף הלבנון בצהלה. // מי ייתן לי הזמן/ ושוב בשביל רמים למשגב עם/ אשקיף אל רום רקיע/ ומה לבי ויפעם/ זה לי שנים מאז, מאז הנפתי את ידי/ לומר שלום וזאת הפעם/ לראשונה אתגעגע אל סב חרמון הרם// ההר הנישא לעבים/ יאחז המישור/ הפלג נמשך אל הים/ העץ שרוש בקרקע/ ואני מנמנם לי בצל.

זיכרון כפר גלעדי העלה גם את אותו איש עם הגיטרה שפגשנו יושב על סלע ליד הכביש העולה למטולה - האיש הרשים אותי כאשר ניגן ושר ברוסית את "שתי גיטרות" ואשר בעיני רוחי היה כצועני הנע ונד בדרכים. מכאן מקור ההשראה לשיר הבא **זמר צוענים**. השיר עצמו התפרסם (26.11.49) במוסף הספרותי של "על המשמר" חודשיים לפני **נתיב**. אבל בזמנו נראה היה לי שעבר עריכה קצת כבדה מדי על ידי עורך המוסף המשורר רפאל אליעז (1915-74). לצערי לא שמרתי העתק של המקור, בהנחה שלא יעלה על הדעת לשנות או להוסיף מילים. הכוונה לכפל מילים שביטלתי (תוגה במקום ערגה) אבל בעיקר **להודי ספרד**, שהיא אולי תוספת של אליעז שהיה ממתרגמי המשורר פרדריקו לורקה (Lorca 1898-1936).

זמר צוענים. שטט הצועני חרבו לארץ/ ותנעץ בקרקע מסולע, אפור. / למרחוק הפליגה זו הדרך המושכת/ והקוראה לדרור מאהבה. // להררי קווקז הנועזים/ ולרכסי ספרד חמי המזג/ מלות תוגה יביעו השירים. / בשפולי הרי עין-כרם/ על נציבה של אבן/ ישען הצועני בדד. / ועל אבק פניו/ תיבשנה דמעותיו. // אדיר כתפיים, פיתולי שריריו יחילו/ ובעויות ירעד גופו. / ורק שפתיו תלחשנה: / "הנה חרבי לווהטת. סוסי שלחתי. / צימאון הקרב והדמים יפוג/ כאבק של פרשים אשר חלפו בדרך. // רק נבל-מיתרים שמר לו. / ויפן אל פתחו של עמק. / אל מקום המים ושיחי הערבות/ בזמר- יגוונים עורג אל העולם. // בלילה יעלה ירח ארגמן/ מעל כתפי הרים שחורים/ ונערה אחת תאמר: / הן לא תשוב עד אם תשליך חרבך/ ובאת אוהלי לומר: / ילדה, בי מת, בי מת הצועני...

השיר הבא גם הוא פורסם בכתב העת "בשער" ביחד עם **נתיב**, אבל בחרתי להביאו כאן בנפרד בגין היותו שונה מקודמיו: ראשית התייחסות הברורה להרי יהודה ואפילו לדיר עמר. השיר עצמו מתאר את מראה כבשן אבני גיר שהופעל בסמוך למחנה. המדובר. למי

שאינו יודע, בגלל אבני גיר שתוכו חלול ובמשך כמה ימים מבעירים בו אש על מנת להפוך את הגיר לסיד שהוא החומר המייצב את הטח או לצביעה.

משמרת לכבשן. לילה קיץ חם וכוכבים/ על הכביש דהר הגיפ. // ברדתו בשיפולי גבעה / בדרה בו רוח הדרכים. // הנה הקסטל, ניצבת סובא/ פסגות עמר ובית מחסיר- / כמשואות על ההרים. // חצות האופק האדים, / כפרפר ליל איום/ ... כאגדה/ עלה ירח מקברו, // ניתק מצלע הסלעים. // במכתש לוחט כבשן, / עשן סמיך שם מתרומם/ ולחש העצים הנמוגים. // המכונית נסבה/ המית מנוע משתתק. // כידעונים ניעורו לאטם. / קרבו לפתח כור הסיד/ ובברכת שלום החליפו המשמרת.

השיר הבא דורש הסבר, למעט העובדה שהוא קרוב לודאי אחד האחרונים, אם לא האחרון, שחברתי. הנסיבות לכתיבתו היו כנראה אחד הטיולים שערכתי בסוף הקיץ בטרם עזבתי את מחנה דיר עמר. את שארית השירות הצבאי עשיתי כמדריך קציני מילואים שעברו הסבה חפוזה בתפעול מרגמות כבדות אבל על כך בהמשך. בינתיים ביחס לאותו שיר אוסיף שאפשר שהציפורים שחגו מעל היו נשרים או עיטים אבל מבחינתי כולם הזכירו לי את צפרי הרחם שחגו סמוך לכפר גלעדי בציפייה שיזרקו להם פגרי תרנגולות וארנבות.

ממכונית המשא. עמודי החשמל בדרך הערבה/ מקום נהג לנהג יניף ידו/ ויחלוף בדהרה/ גלמודים כעשב בפאתי הכביש/ החוטים רטטו בתווה/ בחורף הצינה אחזה בגופנו/ רק הלב פעם בחום/ הקיץ בלהט שזפנו/ כי היינו צעירים מאוד/ ומעלינו חג הרחם נובר בפגרים/ החיים אשר לאדם – הדרך והשנים /- כעמודי חשמל ניצבים/ ויש המוטים לצידם/ לאורך הכביש הנפתל/ הפחד בלבבות/ מריקנות הימים. // לעתים נוצצות העיניים/ בקומנו עם זריחת החמה.

מחנה "דורה"

כאשר נראו סימנים ראשונים של חורף כבר הועברתי מ-דיר עמר למחנה "דורה" כחמישה קילומטרים מדרום לכיכר המרכזית של נתניה וקילומטר אחד מצפון למחנה "אליהו" שעדיין התקיימו בו קורסי הקצינים. כאן ב"דורה" נשארתי יחסית תקופה ארוכה: על פי חשבוני כשישה חודשים, עד תחילת קיץ 1950. עיקר עיסוקי היה הדרכת כמה מחוזרים של קציני חיל רגלים בהפעלת המרגמות הכבדות. מעט מאוד זכור לי מאותו פרק זמן, למעט שוב האווירה הכאילו בריטית במחנה. הימים הארוכים שעברו באפס מעשה בין המחוזרים שערכו כל אחד כשבועיים. הבילוי, לכאורה, היה, מדי פעם, מסע לילי למסעדה מזרחית כלשהי במרכז נתניה. מאלו זכורה לי התערבות עם אחד החבריה שטען שהוא מסוגל לאכול את מלוא צנצנת המלפפונים החריפים שעמדה על השולחן – התערבות שהפסדתי בה, אבל הוא, לעומת זאת, יצא כשפניו אדומות ועינו דומעות. כמו כן זכורה לי ארוחה אחת באותה מסעדה שבה הזמנתי ואכלתי, לראשונה בחיי, תרנגולת קטנה צלויה, שהייתה, להפתעתי, טעימה מאוד. בסוף אותה ארוחה הציע לי אחד החבריה, בעל אופנוע, לחזור אתי למחנה לא בהסעה הרגילה, כלומר במשאית אלא מאחוריו על המושב האחורי. בטרם יצאנו לדרך הציע לי שמיכה להתכסות בה מלפנים בגלל הרוח הקרה בלילה על כביש החוף. כמובן שדחיתי את ההצעה; דחייה שהצטערתי עליה אבל לא אמרתי מילה, למרות שקפאתי מקור.

רק עכשיו עם תחילת כתיבת קטע זה עולה בדעתי המשמעות של המעבר למחנה "דורה". כבר ציינתי שהיה שינוי באווירה משירות בצבא לוחם לשירות בצבא קבע שלאחר הסכמי שביתת הנשק. עם זאת יש הבדל בין "אווירה", שהיא כפי שמעיד שמה, לתופעה יותר מוחשית. כך למשל החניכים בקורס היו ברובם אנשי מילואים, כלומר לאחר גמר שירות. חלקם מתוסכלים מעבודתם כאזרחים ללא

אותה הילה מעמד וכבוד שזכו לו כחיילים. התוצאה הייתה התנהגות מוזרה במקצת במיוחד כלפי כמה מאתנו ואני ביניהם שלא היינו קצינים. כך למשל, כאשר חזרנו למחנה מתרגיל הירי התיישב אחד החניכים במקומי ליד הנהג וסירב לזוז מכיוון שהוא "בעל דרגה". למרות שזו הסיבה שאין חניך נושא דרגות אלא כתפיות בד צבעוניות. בסופו של דבר נדרשה התערבות מפקד הקורס על מנת שיצטרף וישיב עם שאר החניכים. עניין זה זכור לי במיוחד היות ובמהלך הנסיעה נעצרנו לפתע בגלל חיה כלשהי שעברה את הכביש ואני, שנמנמתי, הועפתי לתוך החלון, שהתרסק לרסיסים ועשרות מהם נכנסו לי לפני. מקצתם יצאו מיד ולאחרים נדרשו שבועות עד שנפלטו אחד, אחד וכמה מהם השאירו צלקות הנראות עד היום.

האווירה המוזרה והמלאכותית ששררה במחנה "דורה" בין קצינים, סמלים וחניכים, השפיעה, כנראה, גם על בנו של אחד מבחירי העיתונאים בארץ. יום אחד החליט שהוא ראוי להיות קצין, קנה לעצמו דרגות סגן והסתובב איתם כמה חודשים עד שנתפס. איני יודע פרטים נוספים או מה קרה בהמשך וגם לא שאלתי, כאשר נפגשנו שוב כעבור כעשרים שנה, על מנת שלא להביך אותו. באשר לדרגת הקצונה שלי פניתי לאבא, באחת מפגישותינו בתל-אביב, על מנת שינסה לברר אצל מפקדי הצבא מבין מכריו את הסיבה לעיכוב הממושך. עלי להודות שהיו לי ספקות באם יקבל תשובה. אבל, להפתעתי כעבור מספר שבועות אבא בישר לי שהעניין סודר ואני עתיד לקבל דרגת רב-סרן תוך זמן קצר. מסתבר שהמידע היה נכון אבל רק בחלקו: מדובר היה בהעלאת בנו, אלי, מדרגת סרן לרב-סרן שגם היא התעכבה משום מה. במילים אחרות הכוונה הייתה לאליהו ולא לאליעזר.

מחנה "דורה" מתחבר אצלי עם התחושה שהסתיימה תקופה אחת ומתחילה אחרת שונה מאוד. אפשר שהיה זה שילוב של שני גורמים: האחד, היציבות של הסכמי שביתת הנשק עם ארצות ערב. השני, קרוב יותר, השינוי שחל בי עצמי. לעת זו כבר מלאו לי עשרים ואחת על אף שיום הולדתי, כמו רוב הקודמים לו, לא זכה לציון מיוחד. אותה תחושת מעבר מתקופה לתקופה הייתה קלה יחסית לחרדה ולספקות שאחזו בי מספר שנים לאחר מכן עם התקרוב יום הולדתי השלושים. עיקר השינוי בשלב זה מצא ביטוי במחשבות ראשוניות על המשך הדרך לאחר שאשתחרר, כצפוי, מהצבא תוך מספר חודשים. הכוונה הייתה להמשיך לעבוד כעיתונאי במקביל לכתבת שירים ופרוזה. עידוד בכיוון זה קיבלתי מפרסום (21.2.50) סיפור שכתבתי בשם "אשת האיכר" שהופיע בשבועון "העולם הזה" של אורי קיסרי. עם זאת החלו לנקר בי ספקות ביחס לכתובה ספרותית. אלה נבעו מאותה תחושת המעבר מתקופה לתקופה: מחד, סיום הנעורים ובקרוב גם השירות בצבא. מאידך הביקורת העצמית ביחס לכתובה שנבעה מאותו סיפור שהתפרסם.

לפתע יכולתי לקרוא את אשר כתבתי בעיניים מפוכחות, כאילו מבחוץ והשאלה המביכה האם לזה התכוונתי? לספקות אלו התלוותה מודעות של חוסר ניסיון חיים. גרמו לכך גם שני ספרים שקראתי ואשר התפרסמו לעת זו, האחד של העיתונאי-הסופר הצרפתי קלוד רואה (Roy 1915-97) שחיבר רומן, שתורגם לעברית, בשפה פשוטה, עם דמויות ומחשבות של אנשים מבוגרים, החיים בהווה ולא אי שם לפני עשרות שנים כמו ספרים אחרים שקראתי עד אז – בדיוק אותו סגנון ואותם נושאים שאני עצמי רציתי להגיע אליהם. סמוך לאחר מכן קראתי את סיפוריו של ס. יזהר (1916-2007) "השבוי" ו"חובת הזעה" ובהמשך גם "שיירה של חצות". אלה לא רק הרשימו אותי בזכות הנאמר בהם אלא גם שליטתו בשפה העברית שנראתה לי מעבר להישג ידי. במילים אחרות הגעתי למבוי סתום על אף שנדרשו לי עוד זמן עד שהתייאשתי מלמצוא את דרכי בכתובה – והסיבה העיקרית לכך שהסיפור "כמעט פרולטר" נשאר כפי שהיה בכתב יד ולא טרחתי להדפיס אותו.

מעבר לספקות ביחס להמשך דרכי כסופר התעוררו בי גם ביחס לעבודתי כעיתונאי. הכוונה המקורית, כפי שכבר ציינתי, הייתה

אורי קיסרי (1901-79) עיתונאי ואיש תרבות. פרסם כתבות בעיתונות היומית ("הארץ", "ידיעות אחרונות" ו"מעריב"). במקביל יסד, בשנת 1931, את השבועון "9 בערב" שעסק, כמו קיסרי עצמו, בענייני תרבות, אמנות, אופנה והצד הקל והמבדר של החיים. השבועון שינה את שמו ל"העולם הזה" בשנת 1946. כאשר התפרסם הסיפור שכתבתי העורך בפועל היה הסופר בנימין טנאי. בהמשך, בשלהי 1950, השבועון נרכש על ידי אורי אבנרי ושלוש כהן. מכאן ואילך השבועון נשא אופי פוליטי ואנטי ממשדי עד שנמכר על ידם בשנת 1990. לאחר מכן, השבועון המשיך להתקיים, בבעלות שונות, עוד כשלוש שנים, עד שנסגר סופית.

לרכוש בדרך זו ניסיון כתיבה: הדרך שהלכו בה עוד רבים, כולל כמה ממכרי, בני גילי, העתידים לרכוש מידה מסוימת של הצלחה. אבל לעת עתה טרם פגשתי את אותם מכרים וגם כאשר נפגשנו לא ידעתי שיעסקו בכתיבה ספרותית ואולי אף הם עצמם לא ידעו זאת. הספקות, על כל פנים, גרמו לכך שחדלתי מכתובה ספרותית, לכאורה זמנית אלא שבהמשך הלך והתברר לי שכנראה כבר לא אשוב אליה – נושא שלא אפרט כאן היות והוא יחזור בהרחבה רבה, אולי אפילו רבה מדי, בפרק העוסק בהתלבטויות שהיו לי לפני נסיעתי לאירופה בתחילת 1953. בינתיים דחיתי את ההחלטה ביחס להמשך דרכי לאחר שאשתחרר מהצבא בידיעה שממילא עדיין איני יכול לעשות דבר בעניין זה ואולי המדובר רק במשבר או מעצור זמני שגם עליו קראתי ביחס לגיק לונדון ולימים גם סופרים אחרים.

"אשת האיכר" (סיפור)

שניהם שכנו צמודים על גבי העלים היבשים של עצי האקליפטוס, שכיסו את תילי החול, ממערב לכפר הקטן גבעת-יער, השוכן לרגלי הרי-הכרמל. בתי-הספר נבנו מאבן אפורה, שנחצבה בהרים הסמוכים, ואילו גגות הרעפים בלטו ביותר בתוך שממון צבעי האבנים המסותתות. כל הכפר לא היה אלא סמטה צרה אחת מלאה שיירי קופסאות חלודות וגללי בקר. מרחוק נשמעה המולת הים, אשר הדהדה בין רוכסי ההרים השחורים מול הרקיע. אכן, לא קשה לנחש, כי מושבת "ברון" לפניך.

תרנגול השמיע קולו המנסר והמתכתי ואחריו ענו בקול ענות גבורה שאר תרנגולי החצרות, כשהם עומדים על גרוטאות הברזל המהוות את הגדרות בכפר. ריח זבל הרפתות עמד בכל עוזו באוויר והוסיף לחום הלילה. רק רוח איטית, מכיוון הים, הפיגה את המחנק.

הוא והיא, שניהם נראו כצלליות בין האצבעות הכבדות שהטילו גזעי העצים בצלם על פני הקרקע. גוף האישה רעד ונלחץ ביתר עוז אל השוכב מולה. לאחר שניות מספר הרפתה ממנו.

קולה שבר את הדממה. היה זה קול המבקש את הלב: צרוד ורווי כאב חם. לא הייתה בו מאומה מהעמדת הפנים. תחילה בגד בה גרונה. אחרי שיעול יבש החלה מדברת.

– "התבין" פנתה אליו ומבלי לחכות לתשובתו המשיכה כשהיא מפסיקה מידי פעם כדי לרכו את אשר בלבבה.

– "הוא היה היחידי, שביקש את ידי. היחידי ששלטתי בו. לעיתים הייתי מרשה לו שיהיה מנשק את לחיי ומלטפני ופעמים אחרות שלחתינו מעל פני. הייתי אומרת: ילך, איני רוצה לראותך. שונאת אני את אוזניו השעירות. הייתה בהן מן בהמיות. לא רק באוזניו, בכל פרצופו – בגופו. אלא שהשעמום בערבים היה גובר עלי והוא היחידי שבא לראותני. משים עצמו כלא מרגיש עד כמה מאוסה עלי חברתו. אפשר שלא הבין כלל כי עורר בי גועל. היה בא לפתח אוהלי ובעיניו הבעת-הבהמה הנכנעת בפני אדונה".

הפסיקה לרגע משטף דיבורה. הפכה פניה כלפי צמרות עצים כשהיא שוכבת על גבה. הגבר התמיד לבחון את פניה. קול האישה נשמע שוב כשהוא מאומץ במקצת.

– "הורי רצו שאחתן, אבי היה רופא כללי, בפרברי תל-אביב, עם חוג לקוחות קטן ביותר – רובם יוצאי גרמניה. מקום בו נולד, למד והמשיך לחיות בכל נימי נפשו. עד יום מותו לא ידע לצרף משפט בעברית. אחרי מותו, נפטרה אף אמי. אך, הדברים החלו בעודם חיים. החולים לא באו לאבי להיבדק, אלא כדי לצאת ידי חובתם. מעולם לא היה זה מקרה רציני, שכן אחרת היו פונים לרופא אחר. תמיד ביקרוהו נשים בגיל העמידה. שסבלו ממחוישי ראש, קיבה, או הצטננות קלה. תמיד נרשמה להם אותה תרופה. החולים היו משתהים בחדר עבודתו של אבא ומדיינים עמו על קלקול המידות של הזמור הצעיר. אחר כך, כבדרך אגב, היה המבקר שואל בעצתו ומשום מה נשתמר בי הרושם כי מעולם לא מילאו את הוראותיו הקפדניות ואילו "המחלה" הייתה עוברת בין כה וכה מעליה.

אבא היה ערץ בבית. עריצות זו שלא יכול להשליט בחדר עבודתו מצאה לה פורקן ביחסו לאמא ואלי.

אמא הייתה חולת קצרת מיום שעמדתי על דעתי, יצור נכנע, יראה את בעלה ואת האלוהים. תפילותיה נאמרו תמיד בחשאי. אבא קרא להן גינוני נשים והיה פורץ בכעס מידי דברו על הדת, ואמא הייתה נוהגת אותה שעה להביט בו בעיניים דומעות. לאחר שבגרתי מעט ניסתה אמי להתקרב אלי, אלא שלא נמצא בה העוז לכך. לעיתים תלתה בי מבט בעיניים קמות ושפתייה נעו כאילו רצתה לומר דבר מה. אך, קולה לא נשמע לה.

במיוחד זכורות לי הארוחות בבית. לאחר שהכול הוגש לשולחן, היה עלינו להמתין עד אשר יחליף אבא את צווארונו, יענוד עניבת-פרפר חדשה, ירים פעמון-יד קטן שהונח במיוחד במרכז השולחן ויצלצל בו. היה זה אות, כי עלי ועל אמא לגשת לשולחן. אבא היה טועם ראשונה מהאוכל – רק אז החלה הארוחה. מאומה לא נאמר עד גמר הסעודה ורק לאחריה היה אבי קם וכאילו דרך אגב מחווה דעתו, אם לשלילה – הייתה אמי מביטה בו באימה ואם לחיוב – קרנו עיניה מששון.

כלפי אבא נהג בחומרה יתרה. מצא לנכון להקדיש מרבית משכורתו לשכר לימודי בגימנסיה והיה חוזר ואומר זאת בכל עת.

מדי ערב נכנס לחדרי, בחן את מחברותי וחיווה דעתו. תמיד נמצאה בפיו גערה. שעה שיצא השאיר את הדלת פתוחה לרווחה אחריי. אסור היה לי לסגרה למען יוכל להשגיח על מעשי בהיותי בחדרי, לבל אתבטל חלילה מלמודי. ספרי קריאה היה עלי להחליף לפי רשימה מדויקת שערך בשבילי.

בשבע עיניים השגיח שמא נמצא ברשותי ספר אחר מאשר הורה לי לקרוא. בסיימי את הגימנסיה נאספו בביתנו כל המכרים, שהם גם לקוחותינו של אבי. כולם לבושים שחורים כלהלוייה. לאחר מאכל קל וחגיגי החלו דנים בעתידי בכבוד ראש. הרגשתי עצמי קטנה ועלובה באווירה כבדה זו. החסד שעשו עמי היה שלא שלחוני לחדרי ולכן לא העזתי לנוע מהכסא.

תעודתי עברה מיד ליד. כל אחד בחן אותה ונענע בראשו. אבא העיר כמה הערות על ציונים נמוכים, כביכול, ועל חוסר שקידה מספקת. השיחה נסבה על הנוק הרב שנגרם לחינוכי בעקב ההכרח לשלוח אותי לשנת שרות במשק. אבא היה זעף ודיבר על קלקול המידות. כל אחד מן האורחים הוסיף נופך משלו. רק אמא ישבה שפופה במקומה לידי ולא זעה כמלוא הנימה – מבטה קפוא בפני אבא. הכול חששו שמא אקלקל חלילה את מידותיי, שכה רבות עמלו להקנותני, למען לא אביש את שם – הר ד"ר קולר.

אותו ערב נשמעה לראשונה ההצעה להשיאני לאדם נאמן, אשר יחזירני למסלול מיד לאחר שרותי במסגרת ההכשרה באחד המשקים. כמו כן נקבע שאנשא מיד בשובי הביתה ובינתיים ימצאו לי מועמד רציני.

אותו לילה בכיתי בחדרי. אבא נכנס זעף, הדליק את האור ואמר: "אל לך לבכות על עזבך את הבית, יש הורים הדואגים לך", לא עניתי לו מאומה.

*

ההכשרה הייתה בקיבוץ הצעיר עין-ורדים, על רכס ההר במרחק מה מגבעת-יער.

אנשי הקיבוץ לא חשבו להישאר במקום. התמרמרות שררה בין החברים על העיכוב בעליה למקום קבע בגליל העליון. דבר זה גרם לכך שהיו סגורים בתוך עצמם. לפתע הופענו אנחנו כחמשה-עשר נערים ונערות. היינו זרים להם והם לא אבו לקלטנו. הקימו לנו מחנה קטן מעט מחוץ למשק. שם היינו נמצאים בזמננו הפנוי. עד יום עזבנו את הקיבוץ לא נתקשרו כל יחסים עם החברים.

כבר מהיום הראשון לבואנו נפגשנו בבני גבעת-יער אשר נמקו בשימונם בהעדר חברה ובואנו למקום הוסיף מעט חיים לכפר נידח זה. בנים אלה היו מתגודדים ליד אוהלנו, מסתובבים אנה ואנה. לאחר ימים מספר לבשו עוז והחלו מתקרבים אלינו. קשה היה לי להבדיל ביניהם ולא פעם החלפתי זה בזה, כי לכולם היה, בתחילה, אותו פרצוף אפרורי נסוך התנומה, כאילו הוצק בדפוס אחד. אריה, שהוא כיום בעלי היה הראשון שהכרתי.

מיעטתי לבוא הביתה לבל אשמע מוסרם של הורי. נתתי לאריה שיכבשני לאיטו, למרות שבהנאה רבה מוכנה הייתי לירוק בפרצופו, מעולם לא עשיתי זאת. חודשיים עברו עד שיצר הזדון נתעורר, התפתח בתוכי, ולבש צורה מוחשית ביותר להפר את תכניותיהם של הורי.

בצאתי עם אריה מידי ערב לשדות הפקרתי עצמי בידי. הוא היה מגוחך במנהגו האווילי. אך, מעולם לא העיז להרחיק לכת. ירא הוא שמא שוב לא

ארצה לראות את פניו. מידי ערב הציע לי נישואים. לעגתי לו בלבי. אך, עם הזמן נתקע הדבר במוחי ובהנאה רבה הרחתי כיצד אשלוט בבית... עד אשר נאותי להצעתו.

בכפר נערכה מעין חופה אומללה. הרב המקומי סידר את הקידושין. נכחו רק אביו של אריה ומספר שכנים. אמו לא באה מאחר שמתה עליו עוד בהיותו ילד.

באשר לבואם של הורי נאלצתי להתנצל ולהסביר עד כמה יקשה להם להגיע למקום "יבואי יבואו לבקרנו", הוספתי, למרות שאני יודעת שלא יבואו לעולם. ואכן הושלמה נקמתי והלכתי בדרכי.

בעלי ואביו – שניהם קורצו מאותה האבן האפורה והמאובקת. האב היה בסוף שנות הארבעים. שפתי, התפוחות מדי, גילו שיניים שחורות מטבק ועיניו, המלאות נימי דם, בלטו מחוריהן כאילו באימה. נודעזעתי כשהרגשתי לראשונה את הבל פיו שעה שגחן עלי. אך, גם לזאת וגם לגסות דיבורו התרגלתי עם הזמן ומצאתי סיפוק בשני הפרצופים, האב והבן, שסובבו אותי. לעיתים בערב היינו נועצים זה בזה מבט מטומטם וקנאי, שהביע הרבה יותר מכל הדיבורים האפשריים. דבר לא נאמר: לא צחוק, לא שירה ואף לא כעס – בית ששוררת בו תמיד דממת אלם בהמי.

יום אחד עובר כמשנהו – קמים עם הנץ החמה, עובדים, ושוכבים שוב לישון. לעיתים, בחודשים האחרונים, נדמה לי, כי אף פרצופי הפך אפור, וכי גם שפתי תפחו, עיני בולטות ומלאות נימי דם.

בלילה חוזרות הפרות לרפת, הגברים שבים מבית הקפה המזוהם היחידי שבכפר, שתויים ועייפים. לאחר שהם נוחרים על יצועם נדמה לי, כי הנה אני איני אלא פרה שנוספה לרפת".

ולפתע נשתררה שוב דממה כבדה. משב רוח העלה מעט עלים יבשים שצנחו ארצה.

– "עוד כמה ימים תישאר בכפר" – נשמע קול האישה, כשהוא רפה מאוד.

– עד שבת. ענה הגבר.

– "ואז?"

– איני לוקח אותך עמי. גם לי אישה אמר. קולו היה חד ודבריו נאמרו בחפזה.

האישה נצמדה לגופו והחלה בוכה. מרחוק נשמעה געייתה של פרה ברפת.

**

חנה (מדורה לחצור)

במחנה "דורה" נוצרה ההכרות הראשונה ביני לבין אחד מבני משפחתו של אבא: הבן הצעיר של מאניה אחותו של אבא, כלומר בן דוד. להפתעתי הוא לא הפנה לי עורף, כפי שעשו רוב בני המשפחה אלא טרח והזמין אותי להצטרף אליו לאחת הפגישות שקיים בנתניה עם אשתו לעתיד; נערה ירושלמית בוגרת הסמינר למורים. לאותה פגישה הזמינה חברתו נערה נוספת בשם חנה אף היא ירושלמית ובוגרת הסמינר. פגישות אלו נמשכו גם לאחר שהשתחררתי מהצבא עד שיום אחד הודיע לי אותו בן דוד שקיבל הוראה מפורשת מאמו, כלומר אחותו של אבא, לנתק את היחסים בינינו. ואכן מאז לא נפגשנו יותר. לעומת זאת הקשר עם חנה לא נותק וגם החלטנו לגור יחד, לאחר שהשתחררתי מהצבא – החלטה שפירושה, באותם ימים, הייתה להתחתן, כפי שאכן עשינו, אבל זה כמו בן סיפור אחר שיעלה בהמשך. בינתיים חנה ואני נפגשנו לסירוגין בתל-אביב ובירושלים לשם כך אף שכרתי חדר ברחביה, ליד בית הוריה של חנה.

המוזר הוא שמחדר זה זכורים לי רק שני פרטים האחד שהדבר קשור איכשהו עם הוריו של האדריכל מיכאל קון (1913-90) שהיה מיווד עם הורי והשני הרבה דיבורים קורעי לב של אישה מבוגרת על בתה שנפטרה בגיל צעיר. אבל לא כל דבר אחר כגון מי שגר לכמה זמן ובכמה. אני מניח שלאבא היה קשר כלשהו לשכירת החדר. הנחה זו מבוססת על כך שגם קון כמו אבא היה מזוהה כאוהד המפלגה הקומוניסטית. בנוסף אבא ציטט פעמים רבות את קון כמי

חנה, 1952.

שומר לו שהבניינים שצויר, היו יציבים מבחינה הנדסית למרות שהם נראים כמטים ליפול. אמירה חשובה מאוד לאבא כהוכחה שסגנונו מבוסס על המציאות ומראה עיניים ולא פרי דמיון אקספרסיוניסטי – נושא שדנתי בו בפרק על אבא. בנוסף כנראה שקון הסכים ששמו יופיע בהקשר לניסיונם של אבא ואמא לנהל בצפת, בתחילת שנות ה-1950, סדנה לתלמידים בשם "אקדמיה חופשית לאמנות"; סדנה שעליה ידוע לי מעט מאוד, כלומר באם מעבר לכוונות האם היו תלמידים וכמה? על כל פנים, מיכאל קון עצמו היה, לימים, אחד ממכרי וידוע לי שזכיתי להערכתו על עבודתי כאדריכל בשיקום יפו העתיקה והרובע היהודי בירושלים.

ירושלים בתקופה זו מזוהה עבורי עם המפגש הראשון עם לימודים אקדמיים – לא שלי עצמי אלא עם צעירים שוחרים ספרות ביניהם אחד שהכרתי עוד לפני קום המדינה בתל-אביב והשני ירושלמי וממכריה של חברתי חנה. המבוגר, הבולט והמפורסם שביניהם היה ללא ספק המשורר חיים גורי (נולד 1922) שכולם ניסו להתקרב ולשמעו את דבריו. כאן המקום שבו שמעתי לראשונה על ט"ס אליוט שעליו הרצה נח שטרן – אותו מורה לאנגלית שהגיע בשנתו לגבעת ברנר וסולק על ידנו התלמידים בטענות הנשמעות בדיעבד כרוע לב לשמו, כפי שילדים מסוגלים להיות. בנוסף נותר לי ממפגשים אלה הזעזוע שגרם לצעירים הפילוסוף מרטין בובר (1878-1965) כאשר שאלו אותו: כיצד מתפרנס פילוסוף? והוא ענה להם: על ידי נשואים עם אישה עשירה. איני יודע אם אכן התקיימה שיחה כזו והאם זו הייתה התשובה אבל אין ספק ששמעתי שוב ושוב את הסיפור בשלוש השנים הבאות עד נסיעתי לאירופה.

מה הזיכרונות שנותרו לי ממחנה חצור? ראשית המפקד, לימים אדריכל, שגער בי מפני שהשמעתי קללה כלשהי בנוכחותו. לדבריו בגין היותו איש "השומר הצעיר" ועל כן הוא מקפיד על טוהר הלשון. נעלבתי כנראה יותר מאשר תיארתי לעצמי באותם ימים, כפי שמעידה עצם העובדה שהמעמד זכור לי: הצריף, תווי פניו ובעיקר את ההבלגה לאחר פרשת "הר הצופים": עוד חניך תנועת העבודה, אולי "השומר הצעיר"? שעשוי לשלוח אותי לגלות, כי לא מיהרתי לעשות כמצוותו. את שמו של אותו מפקד בירושלים שכחתי, אבל במקרה זה הכול חרוט אצלי: כיצד "שכח" לומר לי שלמחנה הגיעו שני חוקרים על מנת לקבל פרטים ביחס אלי – נושא שאחזור אליו מיד – וכיצד כעבור שנים הוליך שולל קבוצת אדריכלים, שהיה ממונה עליהם, על מנת שישנו את תוכניותיהם – פרשה שהסתיימה בהתפטרות הקבוצה כאיש אחד. אבל חזרה לענייננו. על בואם של החוקרים נודע לי למחרת מפי כמה עולים מבולגריה, שהגיעו לאותו מחנה. לדבריהם תפקידם של אותם חוקרים למנוע דרגות קצונה מצבורים מסוימים: כל עולי בולגריה, למשל, או כל מי שהיה לו קשר כלשהו עם המפלגה הקומוניסטית.

עלי להודות שאפשרות קיומה של מדיניות כה בוטה נשמע לי מוגזם. אולי טינה של כמה "בולגרים" שלא קיבלו את הדרגות שקיוו להן. אני עדיין רציתי להאמין שחלה טעות כלשהי. עד כדי כך שכעברו שנים, עדיין הייתי סקרן ביחס לדרגות במיוחד מפני שהמשכתי לשרת, במילואים, ביחידות של מרגמות כבדות – לעתים, למרבה המבוכה, תחת פיקודם של החניכים שלי. על כל פנים, בתחילת שנות ה-1960, הזדמן לי לפגוש את מי שהיה המדריך שלי בקורס הקצינים. לדבריו לא נפסל אף אחד מהחניכים ולמיטב זיכרוני הייתי דווקא בין המצטיינים. במילים אחרות, המדובר בטעות מתמשכת ועלי לפנות לאגף כוח אדם (אכ"א) על מנת להסדיר את הפרשה. לאחר מכן, שלחתי מכתב ואף נקבעה לי פגישה אישית עם אחד הקצינים לבירור העניין – פגישה שבה נאמר לי שלא ניתן לעשות דבר היות ושמיי אינו מופיע בשום רשימת קורסים או מומלצים לקצונה – בקיצור התיק שלי נעלם ואיננו. אבל זמן מה

לאחר מכן גילה לי אחד ממכרי שהוא עצמו פעל במסגרת אותה יחידת "חוקרים" מסתורית, שלכאורה לא הייתה ולא נבראה.

הסיבה להופעתם של "החוקרים" נבעה, כנראה, מבקשתו של מפקד מחנה חצור להישאר עוד מספר חודשים בצבא על מנת להשלים את הדרכת יחידות המילואים בהפעלת המרגמות הכבדות. איני יודע אם המדובר היה בחצי שנה או שנה. עם זאת זכור לי שהובטח להסדיר את עניין דרגות הקצונה והמשכורת המתאימה, ובנוסף בונס של ששה חודשי משכורת. ההסבר לבונס היה הנוהג הבריטי לחשב שנת שירות בעת מלחמה או בחו"ל על פי תשעה חודשים, היות והשירות נמשך ברציפות מחוץ לבית, בהנחה שחופשות, סופי שבוע וחגים אורכם כשלושה חודשים (למעשה אותו חישוב כמו שנת מאסה). אין ספק שהפיתוי היה גדול על אף שאין מדובר בסכום כסף גדול אבל סביר למי שאינו מרוויח כלום. בנוסף עדיין לא ידעתי מה אעשה כאשר אשתחרר וגם תנאי השירות התאימו לצורך למצוא עבודה: היות והיינו כמה צוותים התחלפנו לסירוגין בנסיעות העירה כל פעם ליום או יומיים. בסופו של דבר המשכתי לשרת רק שלושה חודשים מבלי לחתום היות ומצאתי עבודה כעיתונאי למעשה עוד לפני שהשתחררתי.

ממחנה חצור זכורים לי עוד כמה אירועים. בין אלה מכונית מסוג "אולדסמוביל" שהתאפינה בצורתה – מעין טיל דק וארוך, שהופקעה והובאה לכאן מסיבה בלתי ידועה. בפועל שימשה בעיקר כאמצעי בידור: נסיעות בשיא המהירות על הכבישים הריקים והחשופים שבסביבה, עד שבאחד הימים השילוב של מהירות ורוח נגדית גרמה לאיבוד שליטה ובמקום להסתובב בעיקול הכביש, המכונית ריחפה, תרתי משמע, בקו ישר למרות שהיינו חמישה חבריה. למזלנו המכונית נעצרה מיד בירידה מהכביש לתעלה. בקיצור שיעור טוב באווירודינמיקה, אבל ללא ספק חוויה מפחידה. לימים כאשר החלו בנטיעת עצי איקליפטוס לאורך אותם כבישים הוסבר לי שאחד השיקולים היה ליצור מחסום רוח בדומה לעצים שניטעו בשולי הפרדסים.

בסמוך לאחר בואי לחצור נקעתי את הרגל כאשר ירדתי מהגייפ באחד ממסעות האימונים שערכנו לאנשי המילואים. המטרה הייתה לתרגל נסיעה בשיירה ופריסה מהירה של הכלים – תרגילים שהיו מבוססים על התרחיש של מבצע "חורב" (6.1.49) בנגב והחזירה לסיני. מרוב חיפזון קפצתי מהרכב לשולי הכביש ומעדתי כך שנקעתי את הקרסול, שהתנפח לממדים מוזרים. מיד הובהלתי לבית החולים הצבאי שבאזור, למעשה מרפאה עם מספר מיטות. כאן הוחלט לאשפז אותי למספר ימים עד שתד הנפיחות שהלכה ונהייתה תחילה אדומה ובהמשך כחולה. התאונה עצמה הייתה תוצאה של אופנת "נעלי מדבר": נעלי זמש עם סולית קרפ נוחות במיוחד אלא שהסוליה גרמה לא פעם לנקע בגלל היותה בלתי יציבה. למרות זאת ראוי להוסיף, שלא הייתי מוכן לוותר על אותן נעלים עד שסובבתי את הרגל מספר פעמים אם כי לא באותה מידה של חומרה.

מהאשפוז באותה מרפאה/בית חולים זכור לי ששכבנו שם רק כשלושה ארבעה אנשים, כל אחד בחדר נפרד. לעומת זאת היה שם צוות די גדול של חובשים, אחיות וכמה רופאים, שטיפלו בנו כהורים בילדים. מבין החולים זכורים לי שניים. האחד גבר מבוגר יחסית שעבר ניתוח לסילוק טחורים – חולה שכנראה סבל מכאבים אבל עוד יותר מאי נוחות מכיוון שלא יכול היה לעשות צרכיו כראוי. השניה, חיילת צעירה, נאה אבל גם מוזרה למדי – מעין תחושה כאילו היא מרחפת מעט, לדבריה כתוצאה מתרופות שניתנו לה מכיוון שנתגלתה כסובלת מהתקפות של אפילפסיה (מחלת הנפילה). זכור לי גם שמחלתה גרמה לי לרתיעה על אף שבערבים נעים היה לי לשבת ולשוחח איתה בחדר המרפאה, שהייתה מעין גינה פנימית מוקפת צריפים. מספר שבועות לאחר שהחלים הנקע בקרסול וחזרתי למחנה חצור, התחלתי בחיפוש למציאת עבודה. במידה מסוימת בגין החשש שאכן היה קשר בין הופעתם של שני חוקרים ששאלו עלי, כפי שסיפרו "הבולגרים" ואי קבלת דרגות קצונה. עם כי, כאמור, פקפקתי באמינות הסיפור אולי בתמימות ואולי מתוך הרגשה שבכל מקרה איני מתאים לקצונה, כפי שטען הבוחן כאשר התגייסתי.